

JAPON MODERNLEŞMESİNE ALMAN KATKISI: YENİ ÜRETİM BİÇİMİNE ÖZGÜ YÖNETSEL BİLGİNİN AKTARIMI

İsmail Bahadır TURAN¹

Öz

Japonya, 1603-1838 arasında iç dinamikleriyle dönüşümü neredeyse olanaksız görülen katı bir feodal yapı içerisinde yönetilmiştir. Bu yapı, 1868'de Batılı büyük güçlerin Japonya'ya eşit olmayan anlaşmalara zorlamasıyla değişmiştir. İmparator Meiji, ülke yönetimini ele geçirmiş ve Japonya'nın modernleşmesini başlatmıştır. Bu modernleşme çabası, devlet eliyle sanayileşerek feodaliteden kapitalist üretim biçimine geçişe denk düşmektedir. Kurucu metin ise Meiji Anayasası'dır. Japonya, modernleşme yolculuğunda yabancı uzmanlardan da yararlanmışır. Ancak Prusya tecrübesinin Japonya'ya daha uygun bir örnek olduğu inancı Alman uzmanları öne çıkarmıştır. Özellikle monarka egemen konum veren Prusya Anayasası, Japon yönetim kültürüne uygundur. Ayrıca Japon siyasi ve bürokratik elitlerinin Prusya'nın emperyal bir geçmiş ve amaca sahip olmadığına inanmaları, Prusya-Alman örneğine yönelmelerine yol açmıştır. Dolayısıyla Japon modernleşmesine Alman katkısı yön vericidir. Ancak ciddi bir yönetim birikimine sahip Japonya'nın, basitçe Alman örneğini alıp kullandığı iddia edilemez. Japonya, Alman tecrübesini kendine özgü yönetsel yapıyı oluşturmak için kullanmış ve modernleşme yolculuğunu başlatmıştır.

Anahtar Kelimeler: Japonya, Prusya, Meiji, Kapitalizm, Modernleşme

JEL Kodları: H83, N45, P10

GERMAN CONTRIBUTION TO JAPANESE MODERNIZATION: TRANSFER OF ADMINISTRATIVE KNOWLEDGE OF THE NEW PRODUCTION STYLE

Abstract

Between 1603 and 1838, Japan was governed within a rigid feudal structure, which was almost impossible to transform with its internal dynamics. This structure changed in 1868 when the Western great powers forced Japan into unequal agreements. Emperor Meiji, took over the country and initiated the modernization of Japan. This modernization effort coincides with the transition from feudalism to capitalist mode of production by industrialization by the state. The founding text is the Meiji Constitution. Japan has also benefited from foreign experts in its modernization journey. However, the belief that the Prussian experience was a more suitable example for Japan brought forward the German experts. In particular, the Prussian Constitution, which gives the monarch a sovereign position, is suitable for Japanese administrative culture. In addition, the belief of the Japanese political and bureaucratic elites that Prussia did not have an imperial past and purpose led them to turn to the Prussian-German example. Therefore, the German contribution to Japanese modernization is guiding. However, it cannot be claimed that Japan, which has a serious management experience, simply took the German example and used it. Japan used the German experience to create its own administrative structure and started its modernization journey.

Keywords: Japan, Prussia, Meiji, Capitalism, Modernization

JEL Codes: H83, N45, P10

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bahçeşehir Kıbrıs Üniversitesi, ismailbahadir.turan@baucyprus.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-9938-0175>

GİRİŞ

19. yüzyılda Avrupa dışında görülen modernleşme hareketleri incelendiğinde özellikle Türk ve Japon tecrübeleri dikkat çekicidir. Her iki modernleşme çabası, Batı'nın özellikle teknik ve bilimdeki üstünlüğünün yarattığı farkın kapatılmasını amaçlamaktadır. Ancak söz konusu alanlarda gelişme sağlanması, aynı zamanda devlet ve toplumsal yapının Batılı modellere göre dönüştürülmesini zorunlu kılmaktadır. İnkılap, Batılılaşmadan Batı gibi olmanın yollarını bulmaktır. Japonya, bu çabalarında amacına ulaşmış, devletlerin yaşamlarında kısa sayılabilecek birkaç on yılda dünyanın saygın ve önemli bir sanayi ülkesine dönüşmüştür. Bu çerçevede Türkiye'nin hemen hemen aynı dönemlerde başlamış olmasına rağmen modernleşme yolculuğunun halen sürdüğü söylenebilir. Dolayısıyla hala Japon modernleşmesinden çıkarabilecek dersler olduğu düşünülmektedir.²

Yerel güçlerin elinde parçalara ayrılmış olan Japonya, Tokugawa İeyasu tarafından birleştirilmiş, imparatorun sembolik bir güç haline dönüştüğü merkezi feodalite denebilecek askeri bir yönetim kurulmuştur. 1603-1868 arasında süren Tokugawa Dönemi, feodal beylerin uzun süren iç savaş benzeri çatışmaları ve ülke genelinde yaşanan sefaleti sona erdirmiş, barışı ve iktisadi gelişmeyi sağlamıştır. Öte yandan Japonya, bu dönemde tamamen içe kapanmış, sıkı bir toplumsal düzen inşa edilmiştir. Ancak bu içe kapalı yaşam kendi dinamikleri yerine dışarıdan gelen etkiyle bir anda son bulmuştur. Dış dünyadaki gelişmelerden uzak kalan Japonya, ABD savaş gemilerinin limanlarına gelerek askeri güçle ticari anlaşmalara zorlaması, ardından diğer bazı Batılı ülkelerin aynı yolu izlemesiyle gerçek dünyayla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Bu yüzleşme sonucunda Japonya, aleyhine olan ve ciddi sonuçlara yol açan çeşitli anlaşmalar imzalamaya mecbur kılınmıştır. Anlaşmaların yarattığı sorunların ve bu duruma düşmenin nedenlerini belirleyen Japonlar, anlaşmaların değiştirilmesine çalışmış, ancak yasalarının 'uygar' başka ifadeyle Batılı örneklerle göre düzenlenmesi talepleriyle karşılaşmışlardır. Bu talepler üzerine bürokratlar, akademisyenler ve öğrenciler başta olmak üzere çeşitli mesleklerden gruplar, İngiltere, Fransa gibi Avrupa'daki güçlü devletleri ve ABD'yi incelemek üzere araştırma ve eğitim seyahatlerine gönderilmişlerdir. Söz konusu seyahatler sırasında kapsamlı bilgi ve tecrübeler edinen Japonlar ile Japonya'da görevlendirilen İngiliz, Fransız ve ABD'li danışmanlar, askeri, idari, iktisadi ve yönetsel alan öncelikli olmak kaydıyla ülkenin bütüncül bir biçimde dönüştürülmesi için çalışmışlardır. Söz konusu danışmanlar arasında Almanlar ise daha geç girmiş, ancak etkileri çok daha kapsamlı ve kalıcı olmuştur. Öyle

² Japon Tarihi, Japon İktisat Tarihi ve Japon Modernleşmesine ilişkin ayrıntılı bilgi için Bkz. G.Sansom (1963), A History of Japan 1615-1867, Redwood: Stanford University Press; T. Morris-Suzuki (1991), History of Japanese Economic Thought, London: Routledge; K.G. Henshall (2012), A History of Japan from Stone Age to Super Power, London: Palgrave Macmillan; M. Umegaki (1988), After the Restoration: The Beginnings of Japan's Modern State, New York: University Press; E.K. Tipton (2003) Modern Japan A Social and Political History, London&New York: Taylor & Francis e-Library.

ki Meiji Anayasası'nın Prusya örneğinden önemli ölçüde etkilendiği, devlet yönetiminde örgütlenmenin Alman düşüncesine dayandığı söylenebilir.

Öncelikle çalışmada Tokugawa Dönemi'nde ülkenin durumu ortaya konacak, arka plan açıklanacak, ardından Japonya'yı değişime zorlayan gelişmeler incelenecek ve İngiliz, Fransız ile ABD'liler göz ardı edilmeksizin özellikle Alman danışmanların Japon modernleşmesi ve Meiji Anayasası ile anayasa üzerinden yönetsel alana etkileri irdelenecektir. Bu çerçevede çalışmanın temel savı, Japonya'nın feodal bir yapıdan kapitalist üretim biçimine dış etkilerle geçtiği, modernleşme girişiminin dış etkilerle dengeli bir ilişki kurmayı amaçladığıdır. Diğer bir sav ise Japonya'da feodal derebeyler elindeki siyasi gücün merkezileştirilmesi için modernleşme çabalarının bir araç olarak kullanıldığıdır. Öte yandan Japon modernleşmesine Alman etkisi ve katkısının kökenleri olarak iki ana sebep ortaya konacaktır. Alman bilgi birikimi ile tecrübesinin Japonya'da kurulmaya çalışılan yeni toplumsal gerçeklik için seçiminin ilk sebebi, Fransa, İngiltere ve ABD'ye göre Prusya'nın daha otoriter bir idari ve örgütsel yapıya sahip olmasıdır. Diğer neden ise Prusya'nın emperyal geçmişinin ve hedeflerinin bulunmamasıdır. Bu bağlamda söz konusu iki savın doğruluğu çalışmada irdelenecektir. Diğer taraftan çalışma boyunca kapitalizmin İngiltere'de oluş olarak ortaya çıktığı, İngiliz kapitalizminin tüm ülkeleri eşitsiz-birleşik gelişime zorladığı, Fransa, Prusya ve ABD'nin sanayileşerek kapitalist üretim tarzına geçtiği, kapitalizmin sadece üretim yapısı ve örgütlenmesinde bir değişiklik olmadığı, tüm unsurlarıyla ve her alanda homojenliği dayatarak ulus-devleti de öncellediği temel varsayımına dayanılacaktır (Wood, 2003). Dolayısıyla modernleşme de kapitalist üretim tarzının pozitif dışsallığı olarak ele alınacaktır. Ayrıca Tokugawa Dönemi sonrasındaki süreç, genellikle Meiji Restorasyonu olarak adlandırılmaktadır. Yukarıda değinilen hususlar bağlamında dönemin bir yenilenme ya da restorasyon olarak görülemeyeceği değerlendirilmektedir. Çünkü feodal bir yapıdan kapitalizme geçiş ancak yeni bir dönem olarak görülebilir. Dolayısıyla çalışmada özellikle Meiji Restorasyonu ifadesi kullanılmamış, Meiji Dönemi ya da Meiji modernleşmesi tercih edilmiştir. Ayrıca çalışmada Almanca kaynakların bilgileri, yazıldıkları dönemin dilbilgisi kurallarına göre verilmiştir.

Öte yandan Japonya'nın dışa açılım süreci, Batılı güçlerin danışmanlık vb. girişimler üzerinden Japonya'yı hemen her alanda değişime açma çabaları ile Alman etkisinin başlangıcını göstermesi bağlamında 1600-1890 arası dönem araştırmaya konu edilmiştir. Ayrıca Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile diğer Alman devletlerinin Japonya ile ilişki kurma ve etkileme çabaları, çalışmanın sınırlarını aşacağından dışarıda tutulmuştur. Amaç, Japon tarihinin ayrıntılı olarak ele alınması, Türk ve Japon modernleşmelerinin karşılaştırılması ya da anayasa tarihinin irdelenmesi değildir. Dolayısıyla söz konusu hususlar sadece ilgili oldukları ölçüde çalışmaya çekilmiştir. Yine vurgulanmalıdır ki tek tek Alman

danışman ve bilim insanlarının, somut etkilerinin izini sürmek çalışmanın sınırlarını aşacağı, bu doğrultuda ayrı çalışmalara konu edilebileceği düşünülmektedir.

TOKUGAWA DÖNEMİ JAPONYA: TOPLUMSAL DÜZEN VE DEĞİŞİMİN DİNAMİKLERİ

Japonya’da, 1600’e kadar iç savaş benzeri kargaşa dönemi, Tokugawa Ieyasu’nun aynı yıl ülkede kontrolü ele geçirmesiyle sona ermiş ve Ieyasu, imparator tarafından Şogun ilan edilmiştir. İmparator, askeri ve siyasi gücü kişiliğinde toplayamadığından, Japonya’nın neredeyse tamamını kontrolü altına alan Tokugawa Ieyasu’ya en üst düzey askeri unvan olan ‘Şogun’ ile beraber çok geniş yetkiler vermek zorunda kalmıştır. Siyasi ve askeri iktidarı ele geçiren ve Ieyasu’nun soyundan gelenlerden oluşan Tokugawa ailesi, zamanla istikrarlı, sıkı kurallara bağlanmış ve merkezileştirilmiş bir idari yapı oluşturmuştur. Aynı zamanda Ieyasu, imparatorun siyasi etkisini mümkün olduğunca azaltmak amacıyla yönetim merkezini, başkent Kyoto’dan uzakta bulunan ve günümüzde Tokyo adıyla bilinen Edo’ya taşımıştır. Bu nedenle söz konusu periyot *Tokugawa Dönemi* yanı sıra *Edo Dönemi* olarak adlandırılmaktadır. Aynı zamanda bu dönem *Bakufu* olarak da tanımlanmaktadır. Bakufu, askeri gücü elinde tutan Şogun’un çevresinde oluşturulan idari yapıyı ifade etmektedir. Tokugawa Dönemi’nde ise Edo’da bulunan idari yapı için de aynı kavram kullanılmıştır. Öte yandan Bakufu, askeri hükümet anlamında ‘çadır hükümeti’ demektir. Bu kavramın seçilmesinin iki ayrı sebebi olduğu düşünülmektedir. Birincisi çadırın geçicilik ifade etmesidir. Çünkü gerçek tanrısal iktidar aslında imparatordadır. Diğeri de saray yerine çadır kullanılarak soyluluk ve sıradüzen bakımından sarayın altında yer alındığının vurgulanmasıdır (Watanabe, 2012, s. 51-52). İmparator yanında asıl askeri ve siyasi gücü elinde bulunduran Tokugawa Şogunluğu idari örgütlenmesi, en başta ‘Şogun’, Şogun’dan sonra en üst rütbeli yönetici, Japonca en yaşlı anlamına gelen, baş yönetici olarak ‘Tairo’ ve altı yaşlı üyeden oluşan, idari-adli kurulu ‘Roju’dan oluşmaktadır. Şogunluk ise babadan oğula geçen bir unvandır ve Tokugawa Dönemi’nde 15 Şogun hüküm sürmüştür (Meyer, 2014, s. 106-107).

Tokugawa ailesi, özellikle 16. yüzyılda ülkeye giren Hıristiyanlığın yayılmasını ve Hıristiyan misyonerlerin iç savaşı kışkırtmasını, önceki dönemde yaşanan kargaşa ve iç çatışmaların ana sebepleri olarak görmüştür. Bu nedenle ülkeyi dışarıya kapatırken içeride de sert, disiplinli bir düzen kurmuştur (Martin, 1992, s.199). Toplumsal düzende, ‘daimyō’ olarak adlandırılan, yaklaşık 270 feodal derebey en üst tabakayı oluşturmaktadır. Şogun da bu tabaka aracılığıyla ülkeyi yönetmektedir. Tokugawa Dönemi’nde feodal derebeyler, üç alt tabakaya ayrılmıştır. Bunların en üstünde bulunan ‘Shimpan’, Şogun ile aynı soydan gelen ailelerden oluşmaktadır. Shimpan’ın altında ise yerel düzeyde yönetsel ayrıcalıklara sahip ‘Fuday’ denilen toprak sahipleri yer almaktadır. Şogun, Shimpan ve Fuday’ın rakipleri olan, Japon adasının kıyılarında yaşayan geniş ailelerden oluşan ‘Tozoma’ en alt tabakadır. Özellikle ülkenin güneybatısında

yaşayan Tozoma tabakasının, idari organlarda yer alması yasaktır (Ooms, 1975, s. 14-21; Meyer, 2014, s. 107).

Feodal beyler, bir yıl Edo'da ertesi yıl kendi kalelerinde yaşamak zorundadırlar. Bu şekilde derebeylikleri kontrol altında tutulmak ve müttefiklik ilişkisine girerek Tokugawa Şogunluğuna yönelik tehdit olmaları engellenmek istenmiştir. Alt tabakaların vasalı olarak samuraylar da diktatörlükle sağlanan barış döneminde savaşçı özelliklerini giderek yitirmişler, kalelerde idari görevleri yürütmüşlerdir. Fakat bağlı buldukları feodal beylerden pirinç olarak aldıkları askerlik ücretleri giderek azalan samurayların iktisadi durumları da bozulmuştur. Çünkü savaşçı özelliklerini ve ayrıcalıklarını yitiren samuraylara ticaret ve esnafılık yasaklanmış, asker olarak aldıkları ücretler kaldırılmış, süreç içinde samuraylar maddi olarak varlıklarını devam ettiremeyecek hale gelmişlerdir (Martin, 1992, s. 199). Feodalite, 'daimyō'ların belirli sayıda asker beslemesi ve vergi vermesi üzerinde yükselmektedir (Kölürbaşı, 2017, s. 18). Üretici güç ise köylülerdir. Dönemin Japonya'sındaki anlayışa göre üretici tek güç olmasına ve hemen savaşçı tabakasının bir alt kademesinde yer almasına rağmen köylüler, Tokugawa Dönemi'ndeki katı feodal düzenlemeler ve yüksek vergiler nedeniyle piyasaya yeterince ürün verememiş ve kendilerini bile beslemekte zorlanmışlardır. Nüfusun yaklaşık %80'ini oluşturan köylülerin, köylerdeki düzenleyici yapıda yer almalarına ve hatta yerel isyanlara rağmen siyasi olarak hiçbir etkileri olmamıştır. Halkın neredeyse en büyük bölümünü oluşturan köylüler ve diğer alt tabakalar, iktisadi zorluklar nedeniyle ülkede yaşananlara kayıtsız kalmışlar, siyasi gelişmelerden de etkilenmemişlerdir. Buna karşın başlangıçta samurayların hizmet personeli olarak sınıflandırılan zanaatkarlar ve tacirler zenginleşmişler, içerisinde buldukları zorlukları aşmak üzere toplumsal, iktisadi ve siyasi değişiklikler yapılması üzerine akıl yormuşlardır. Bu çerçevede giderek yoksullaşan samuraylar ile memnuniyetsiz esnaf ve tacirler, katı feodal sisteme karşı gizli bir muhalif hareket haline gelmişlerdir (Smith, 1959, s. 1-24). Söz konusu süreçte Hıristiyanlığın yasaklanması ve acımasız biçimde inanç mensuplarının katledilmesi, sürülmesi ve neredeyse bütünüyle ülkenin dış dünyaya kapatılması, bir ada toplumunda alışılmış olan etnik merkeziliği pekiştirmiştir. Ayrıca 1800'lü yılların başından itibaren okullarda vermeye başlayan eğitimin de etkisiyle Japonların üstün özellikleri bulunduğu ve farklı oldukları inancı yükselmiştir. Özellikle bu eğitimle birlikte alt tabakalardan gelen genç samuraylar, entelektüel ama fiilen işlevsiz elitler olarak Büyük Japonya ve özel bir devlet yapısı arzularan milliyetçi fikirlere yönelmişlerdir. Öyle ki Çin ve Konfüçyüs etkisiyle oluşmuş devlet anlayışı yerine giderek Japonların tanrısal kökenleri ve Güneş Tanrıçası'ndan kaynaklanan hanedan geleneği vurgulanır olmuştur. Bu düşüncelerin somutlaşmaya başladığı bir dönemde örnek alınan Çin'in Afyon Savaşlarında Batılılara yenilmesi, özellikle devlet ve toplum düşüncesinde Çin etkisinden uzaklaşılmasını hızlandırmıştır. Kısaca 'Japon Ruhu – Çin Bilgeliği' anlayışı Batılı büyük güçlerin gemilerinin Japon limanlarına gelmesinden önce aşınmaya başlamıştır. Ardından Batılı güçlerle karşılaşılmasıyla birlikte 'Japon Tini –

Batı Bilgeliği/Bilimi' (*wakon yosai*) ikiliği bir öncekinin yerini almıştır (Beasley, 1989, s. 273). İşte Tokugawa yukarıda ana hatları çizilen bir düzen içerisinde iktisadi, siyasi ve askeri iktidarını kurmuş ve pekiştirmiştir. Ancak aşağıda açıklanacağı üzere bu sert ve sıkı şekilde yönetilen, değişime kapalı sistem kendi dinamikleri yerine dışarıdan bir etkiyle yıkılmıştır.

Görüldüğü üzere Japonya için Çin yerine Güneş Tanrıçası'ndan kaynaklandığına inanılan yeni kendini kavrayış ve Büyük Japonya ideolojisi, eğitilmiş, idari görevlere yetiştirilen genç samuray tabakası ve artan bilgi birikimi, değişime direnen feodal diktatörlüğü aşmak üzere hazırdır. Ancak belirtildiği üzere bu değişim, toplumun kendi içerisinde çıkmamış ya da çıkamamış, dış bir etki Japonya'nın yolunu değiştirmiştir. Tüccarların lonca sisteminin 1841'de kaldırılması, hemen sonrasında zor durumda kalan yabancı gemilere destek verilmesi emrinin yayınlanması gibi büyük değişim öncesindeki gelişmeler, sadece Tokugawa iktidarının son günlerini yaşadığının işaretleri olarak kabul edilmektedir (Beasley, 1989, s. 273,274). Ancak yine de loncanın kaldırılarak ticaret serbestisi sağlanması ve dış dünyayla kısıtlı da olsa bir şekilde ilişki kurulmasına izin verilmesi, feodal bir hiyerarşi, buna uygun katı mülkiyet ilişkileri ve hala eksik olan yasal güvenlik ile uyumlu değildir. Başka ifadeyle dışa açılmak ya da içeride belirli değişiklikleri yapmak için mevcut sistemin de buna uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir. Ancak Bakufu, sert feodal hiyerarşiyi gevşetmeye ve uzun yıllardır devam eden düzenlemelerin değiştirilmesine hazır değildir. Dolayısıyla dışarıdan ya da içeriden gelecek her türlü değişiklik mevcut sistemi sarsacak, bu da Şogunluk için sonun başlangıcı olacaktır. Burada değişikliğin başlangıcı dışarıdan gelen baskı ve özellikle ticaret talepleri olacaktır.

Bahsedilen dönemde ticaret yapılan ve kısıtlı da olsa irtibat içinde kalanlar Hollandalılar olmuştur. Bu ayrıcalığın sebebi Hollandalıların, 1637-1638 arasında Katolik Hıristiyan köylülerin ayaklanmasında diğer adıyla Shimabara İsyanı'nın bastırılmasında verdiği destektir. Ancak bu ticaret sadece Deshimo'daki liman üzerinden gerçekleştirilmiştir (Gordon, 2002, s. 49). Tüm bu tecrit durumunun Komodor Matthew Calbraith Perry komutasındaki ABD filosunun 8 Temmuz 1853'te Edo koyuna gelmesi ardından değiştiği düşünülebilir. Ancak aslında Japonya'nın dışa açılmasının sağlanması, açıklanacağı üzere başka bir dizi gelişmenin doğal ve kaçınılmaz sonucudur.

Napolyon Savaşları ardından giderek gelişen uluslararası ticaret, buharlı gemilerin yapımı, Batılı güçlerin Çin'e girişiyle birlikte, bilinmeyen bu ada devletine olan ilgi artmış ve Japonya'nın büyük Batılı devletlerin mallarının ihracına açılması, Hıristiyanlığın ve bunun tamamlayıcısı olarak Batı medeniyetinin 'nimetlerinden' yararlanmasının sağlanması amacıyla girişimler başlamıştır. İlk olarak Rus keşif grupları 1805'te Nagasaki'de Çar I. Alexander'ın sorunlu sınır bölgeleriyle ilgili görüşme talebini içeren mektubunu iletmek istemişlerdir. Benzer şekilde İngilizler Java üzerinden 1814-1815'te ticari ilişki kurmak amacıyla

girişimlerde bulunmuşlardır. Ancak tüm bu girişimler, mektuplar ve hediyeler, kabul edilmeksizin Bakufu tarafından geri çevrilmiştir. Tokugawa ailesinin, askeri üstünlüğünü bildikleri bu ülkelerin taleplerini yanıtsız bırakabilmelerinin temel sebebi, kıyılarıdaki kalelerine ve istihkamlarına duydukları büyük güvendir (Beasley, 1989, s.261-270). Ancak yeni bir güç, bu durumu değiştirecektir. ABD, kıta içerisindeki kolonileşmesini, büyümesini tamamladıktan sonra dışarıya dolayısıyla Japonya'ya daha fazla ilgi göstermeye başlamıştır. Bu ilginin bir yönü de özellikle Çin ile ticaret yapan şirketler ve Pasifik de faaliyet gösteren balina avcılarının, Hawaii ve Japonya'nın kıtaya yakın üsler zinciri haline getirilmesini istemelerinden kaynaklanmaktadır (Schwebel, 1970, s. 92-95). Bu çerçevede 8 Temmuz 1853'te Edo'ya ulaşan Perry komutasındaki dört buharlı gemi, ABD Başkanı Millard Fillmore'un ticaret ve ABD gemilerinin Japon limanlarından yararlanması gibi talepleri içeren mektubunu getirmişlerdir. Perry, ABD Başkanı'nın temsilcisi olarak mektubu Şogun'a vermek istemiş, ancak talebi Nagasaki'de mektuba bir yanıt alacağı belirtilerek geri çevrilmiştir. Bu tavırdan memnun kalmayan Perry, bir yıl sonra tekrar geleceğini iletterek Japonya'dan ayrılmıştır. Gerçekten de bir yıl sonra 1854'te bu kez daha güçlü bir filoyle Japonya'ya gelmiş ve şiddet kullanımı tehdidiyle 31 Mart 1854'te ABD ve Japonya arasında Kanagawa Anlaşması imzalanmıştır (Meyer, 2014, s. 130; Morison, 1967, s. 318,319). Ancak öncesinde dikkat çekici bir gelişme daha yaşanmıştır. Edo'daki yönetim Bakufu, tüm feodal derebeylerine bir mektup göndererek ABD Başkanı'nın talepleriyle ilgili görüş bildirmelerini istemiştir. Fakat bu mektup Tokugawa Şogunluğu'nun askeri ve siyasi açıdan zayıfladığının bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca Japonya'nın dışarıya açılması fikri, ülkenin güneybatısında yer alan, Tokugawa'ya rakip 'Coşu' (*Choshu*) ve 'Satsuma' derebeylikleri dahil olmak üzere tüm derebeylerce reddedilmiştir. Tecrit, gerekirse barbarlara karşı savaşarak savunulmalıdır görüşü egemendir. Sadece az sayıdaki derebeyi, gerçek durumun, başka deyişle askerî açıdan yetersizliklerinin farkındadır ve Batı'nın silah tekniklerinin öğrenilmesi ile aynı zamanda Japonların moral motivasyonunun güçlendirilmesini talep etmişlerdir. (Schwebel, 1970, s. 273). Tecrit politikasının (*sakoku*) sonu olarak tanımlanan Kanagawa Anlaşması'na göre Japonya, Izu yarımadasındaki Şimoda ve Hokkaido'daki Hakodate limanlarını ABD gemilerine açmış ve bir ABD temsilcisinin Şimoda kentinde görevlendirilmesini kabul etmiştir. Limanlar, Şogun yönetiminin merkezi Edo ve İmparatorluk başkenti Kyoto'ya güvenli bir uzaklıktadır (Kajima, 1976, s. 6,7). Diğer taraftan Tokugawa Şogunluğu, ABD ile olası bir silahlı çatışmadan kaçınmak isterken, iktidarının taşıyıcısı konumunda olan derebeyleriyle dış ilişkiler merkezli bir anlaşmazlığa sürüklenmiştir. Gösterileceği üzere bu anlaşmazlık genişleyerek daha sonra devlet iktidarının ele geçirilmesi mücadelesine dönüşmüştür.

ABD ile yapılan anlaşmalar, İngiltere ve Çarlık Rusya'sı ile devam etmiştir. Hollanda da öncü olmasının getirdiği konumu kullanarak 30 Ocak 1856'da Dostluk Anlaşması imzalamış ve Bakufu'nun talebi üzerine ilk yabancı uzmanları, Japon donanmasını kuracak eğitmenleri göndermeye başlamıştır

(Kajima, 1976, s. 122,123). Öte yandan 1853-1856 Kırım Savaşı, Avrupalı güçlerin ilgisini Japonya'dan uzaklaştırmış, ABD ise bu durumdan önemli ölçüde yararlanmıştı. Bu kez en çok kayırılan ülke olarak ABD ile 29 Temmuz 1858'de bir anlaşma yapılmış, ardından bu anlaşmanın benzerlerini Japonya, aynı yıl içerisinde 10 Haziran 1858'de Hollanda, 19 Ağustos 1858'de Rusya, 26 Ağustos 1858'de İngiltere ve 3 Eylül 1858'de Fransa ile de imzalamak durumunda kalmıştır (Kajima, 1976, s. 16-21, 48-52, 124,125,129).

Prusya'nın durumu ise biraz farklıdır. Liderinin adı olan Friedrich Eulenburg'a atıfla Eulenburg Seferi olarak bilinen bir keşif seyahatiyle Japonya'ya gelen Prusya heyetinin uzun çabaları sonucu Japonya ile bir anlaşmaya varılabildiği. Ancak zayıf Şogun yönetimi yabancı düşmanlığını daha da körükleyecek yeni bir anlaşma imzalamayı ilk aşamada açıkça reddetmiştir. Çünkü bu tür anlaşmalar milliyetçi muhalefeti ve Japon toplumunun tepkisini güçlendirmektedir. Önce başarısız olan Prusya heyeti, ancak ABD ve Fransız diplomatlarının desteğiyle Japonları bir anlaşmaya ikna edebilmiştir. Gerçekte Prusya'nın başkaca bir amacı daha bulunmaktadır. Prusya, diğer Alman devletlerini temsil etmek gayesiyle Alman Gümrük Birliği'nin tüm üyeleri adına bir anlaşma yapmak istemiştir. Bu şekilde Alman devletleri arasındaki lider konumunu uluslararası alanda da pekiştirmiş olacaktır. Ancak Japon tarafı, sanki Alman Birliği ile ilgili mücadelelerden hiç bilgileri yokmuş gibi davranarak sadece Prusya monarşisiyle bir anlaşmaya yanaşmıştır. Bu çerçevede Prusya ve Japonya arasında 24 Ocak 1861'de diğer Batılı devletlerle yapılanlara benzer bir anlaşma imzalanmıştır (Martin, 1990, s. 37). Aslında Eulenburg Seferi ve sebepleri oldukça ilginçtir. Daha sonraları Prusya-Alman örneğinin izlenmesinin tercih edilmesinin sebepleri incelenirken açıklanacak olmasına rağmen bu noktada bir konuya kısaca değinmekte fayda bulunmaktadır. Japon tarafı Almanların ve özellikle Prusya'nın emperyal geçmişi ve amaçları olmadığı düşüncesinin de etkisiyle Alman sistemini kullanmayı tercih etmiştir. Aslında Prusya yönetimi, diğer ülkelerin Japonya aleyhine ağır eşitsizlikler içeren anlaşmalardan ve bu anlaşmaların getirdiği mali kazançtan çok da etkilenmemiştir. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve İsviçre'nin Asya'daki ticari gelişmelerden uzak kalmamak için bölgeye heyetler göndermeleri üzerine geri planda kalmak istemeyen Prusya da aynı yönde bir girişimde bulunma kararı almıştır. Gerçekte sadece Hansa Birliği Asya'daki ticaretle yakından ilgilenmektedir. Her ne kadar Asya ile ticaretin verimli olacağını, Çin ve Siam ile mevcut anlaşmaların geliştirilmesinin gerekliliğini düşünenler olsa da Eulenburg Seferi'nin düzenlenmesine karar verenlerin gizli bir askeri amacı bulunmaktadır. Eulenburg Seferi daha en başından Prusya Donanma Komutanlığının bu gizli askeri amacına uygun olarak hazırlanmıştır. Bu amaç da deniz aşırı kolonilerin elde edilmesidir. Ancak sefer, çok farklı bir yöne evrilmiş ve Alman-Japon ilişkilerinin başlangıcını oluşturmuştur (Jacob, 2016, s. 57-60). Öte yandan Batılı güçlerle imzalanan anlaşmalara muhalefet özellikle yukarıda değinilen genç samuraylardan gelmiştir. Ülkenin her açıdan zayıflığının sonucu olan bu kapitülasyonların beraberinde getirdiği meydan okuma da değişim ve yenilik taleplerinin daha güçlü seslendirilmesine ve Tokugawa Şogunluğu'nun baskı altında

kalmısına yol açmıştır (Meyer, 2014, s. 130). Söz konusu gelişmelerin, adı geçen Batılı ülkelerin askeri üstünlüklerinin bir sonucu olduğu söylenebilir. Bu ezici üstünlük karşısında Japon İmparatoru'nda, toplum ve feodal derebeyler arasında hoşnutsuzluk artmış ve çözüm yolları aranmaya başlanmıştır.

Batıdan gelen bu meydan okumaya karşı strateji, Japonluk bilincine dönmek ve bu bilinçle birlikte Batılı teknikleri Japon kültürüne uyarlamak, ardından da Batılıların egemenlik kurma çabalarına karşı koymak olmalıdır düşüncesi ortaya çıkmıştır. Bu dönemde muhalefetin mottosu söz konusu düşünceye uygun olarak 'İmparatoru onurlandır, barbarları kov' (*sonnô jôï*) olmuştur. Aslında imparator ve saray, siyasi hesaplara göre hareket etmemektedirler. Başka deyişle imparator ve beraberindekilerin, Batılıların ülkeden çıkarılması ve tek taraflı ticari anlaşmaların imzalanmamasını istemesi siyasi saiklere dayanmamaktadır. Gerekçe, kibirdir (Martin, 1992, s. 203-205). Dolayısıyla imparatorun, toplumsal ve siyasi değişime liderlik etme gibi bir amacı aslında yoktur. Ancak yukarıda değinilen feodal derebeyler ve isyan eden genç samuraylardan oluşan muhalefet, temsil ettiği birleştiricilik bağlamında imparatoru, siyasi-toplumsal değişim ve Batılılarla mücadele için önder kabul etmişlerdir. Yine de imparator ve saraydaki soylu gruplar, bu siyasi-toplumsal muhalefet için öncü bir rol üstlenmemişler, çoğunluğun görüşüne göre hareket etmiş ve etkili siyasi bir figür olarak ortaya çıkmamışlardır. Daha sonra Meiji-Tenno adını alacak olan genç İmparator Mutsuhito ve Japon kültüründeki konumu, güçlü feodal derebeyler tarafından muhalif girişimlerin meşruiyetini sağlamak için kullanılmıştır. Her ne kadar siyasi ve askeri olarak güçlü olmasa da imparator olmaksızın ülkeyi tartışmasız biçimde yönetme olanağı bulunmamaktadır (Martin, 1992, s. 205,206; Togo, 2005, s. 2,3). Bu sırada Tokugawa Şogunluğu, Batılılarla iş birliği yaparak bir yandan derebeyliklerin gücünü kırmak, emrinde güçlü, Batılı modellere göre düzenlenmiş bir ordu inşa etmek ve iktisadi bakımdan güçlenmek için bahsedildiği üzere demir-çelik sanayi kurma, yeni bir parayı dolaşıma sokma gibi reformlara girişmiştir. Ancak bu girişimler başarısız olmuş, yabancı düşmanlığı pekiştirmiştir (Akkemik, 2019, s. 86). Batılılara yönelik giderek artan bu tepkiler, sonunda Tokugawa Şogunluğu tarafından rakip olarak görülen ve dışlanan iki büyük derebeylik 'Coşu' ve 'Satsuma'nın, İngiliz gemilerine saldırması ve İngilizlere yenilmeleriyle bir üst aşamaya geçmiştir.

Söz konusu yenilgi, Japon toplumu üzerinde etkili olmuş, tahkimlerine güvenilen limanların kolayca aşılabildiği tecrübe edilmiş, askerin ve devletin örgütlenmesi açısından Japonya'nın geri kalmışlığı inkâr edilemeyecek ve geçiştirilemeyecek şekilde görünür olmuştur. Aynı zamanda yeni bir motto 'Zengin ülke, güçlü ordu' (*fukoku kyôhei*) ortaya çıkmıştır (Beasley, 1999, s. 198-201). Bu mottunun ardında yatan Japon siyasi elitlerinin emperyal güçlerin genişleme çabalarının kurbanı olmaksızın Batılı güçlere yetişme amacıdır (Jacob, 2016, s. 64). Bu girişime karşılık olarak Tokugawa Şogunluğu ise her iki derebeyliği askeri yöntemlerle cezalandırmak istemiştir. Ancak müdahale, Tokugawa Şogunluğu döneminin sonunu

hazırlamış, Coşu ve Satsuma derebeylikleri bir arada hareket ederek Tokugawa birliklerini yenilgiye uğratmışlardır. Coşu ve Satsuma derebeyliklerinin bu zaferi de Japonya’da siyasi iktidarın değişmesine yol açmıştır. Önce 1866’da Şogun ölmüş ve hemen ardından mevcut imparator vefat etmiştir. Böylesi bir ortamda, daha sonra Meiji adını alan yeni İmparator Mutsuhito tahta geçmiştir. İmparator tahta geçince son Şogun Yoshinobu’dan tüm siyasi yetkileri devretmesini istemiştir. Şogun Yoshinobu’nun talebe uymasıyla birlikte ülke yönetimini ele geçiren İmparator Mutsuhito, 3 Ocak 1868’de yayınlanan fermanla tüm yönetsel güçleri aldığını ilan ederek tahta çıkmıştır (Beasley, 1999, s. 202,203). Bu değişim, yukarıda değinilen siyasi ve toplumsal gelişmelerle birlikte düşünüldüğünde Japonya’nın yolunu çizen önemli bir dönüm noktası olmuştur.

Limanların açılması ve Batılılarla ilişkiler, Japonya’da temel bazı iktisadi ve sosyal değişimleri de başlatmıştır. İlk olarak Batılıların getirdiği yeni fikirler, teknoloji, sanayi ve iş yapma yöntemleridir. Hızla bunları kabul eden Japonlar, bir anda çay ve ipek üretimleri için büyük pazarlara erişme olanağı yakalamışlardır. Söz konusu ürünlerin üreticileri giderek zenginleşmiş, aynı zamanda Batılı yaşam tarzını benimsemeye başlamışlardır. Yerli üreticileri, yabancı alıcılarla ilişkilendiren/ aracılık eden ve Yokohoma tüccarları olarak adlandırılan yeni bir tüccar sınıfı ortaya çıkmış, artan enflasyon sebebiyle samuraylar ve kentlerdeki nüfus yoksullaşmıştır. Fiyat yapısı değişmiş, eski sanayiler ve tüccarlar ortadan kalkarken Batılıların taleplerini karşılayan yenileri oluşmaya başlamış, siyasi ve toplumsal açıdan da dikkat çekici gelişmeler yaşanmıştır. Belirtildiği üzere gümrük vergilerinin istendiği gibi düzenlenememesi ve yabancıların suç işleseler bile Japon yasalarına göre yargılanamaması ulusal aşağılanmalar olarak görülmüş ve bunlar yabancı düşmanlığı başlatmış, derinleştirmiştir. Dolayısıyla Japon milliyetçiliğinin gelişimine bu yabancı düşmanlığı eklemek mümkündür. Aynı zamanda siyasi gücün el değiştirmesinden önce imparator, Bakufu’ya karşı bir güç odağı olarak görülmeye başlanmış, değişim için imparatorun desteklenmesi düşüncesi gelişmiştir. Diğer taraftan siyasi gücün ele geçirilmesi fikri yükselmiş ve feodal beyler arasında bu amaçla yakınlaşmalar ile güç savaşları başlamıştır. Harekete geçirici güç olarak yabancı düşmanlığı başlarda çok güçlü olsa da Japon toplumu ve siyasi elitleri, Batılıların kovulmalarının bu aşamada olanaksızlığını anlamışlardır. Çünkü Japonlara göre Batı çok modern ve güçlüdür (Ohno, 2006, s. 41,42). Bu çerçevede Japonlar, Batılılarla yapılan aşağılayıcı anlaşmalardan kurtulmak ve askeri, siyasi baskılara boyun eğmek zorunda kalmamak için Batılılar gibi olmanın yolunu aramış ve bulmuşlardır. Başka ifadeyle Meiji modernleşmesinde iki temel amaç, Batılılarla yapılan tek taraflı sözleşmelerin düzeltilmesi, diğeri ise Japonluk ve Japon kültüründen taviz vermeksizin Batılı yöntemlerin kullanılarak askeri ve iktisadi açıdan güçlenmenin yollarının bulunmasıdır.

MEIJİ DÖNEMİ: KAPİTALİZME GEÇİŞ VE MODERNLEŞMEYE YABANCI KATKISI

Önceki bölümde bahsedildiği üzere Tokugawa Dönemi'nde Japonya, feodal bir yapıya, samuraylar yani savaşılar, köylüler, esnaflar/zanaatkarlar ve tüccarlardan oluşan, değiştirilemez bir toplumsal sıradüzene sahiptir. Aynı zamanda ülke, birbirinden ayrılmış 270'in üzerinde Han'a başka ifadeyle feodal derebeylerin/'daimyō'ların kontrolündeki alanlara bölünmüştür. Süzeren-Vassal ya da koruyan-korunan ilişkisi içerisinde derebeyler, köylülerden artık ürün çekmekte, angarya koymakta ve aynı zamanda geleneksel hukuki, iktisadi ve siyasi gücü ellerinde tutmaktadırlar. Dolayısıyla ayırt edici özellikler bakımından dönemin Japonya'sını feodal bir yapı olarak tanımlamak mümkündür. Zaten bu döneme, 'Baku-Han' (*Bakufu-Han*) ya da Şogun-fief sistemi de denmektedir (Uematsu, 1993, s. 2,3; Ohno, 2006, s. 23,24). Benzer biçimde Uemaso (2003) dönemin Japonya'sını feodal bir yapı olarak görmekte, ancak İngiltere gibi kendine özgü ve bağımsız bir biçimde feodaliteden kapitalizme kendi iç dinamikleriyle geçtiğini savunmaktadır. Bu noktada soru, Edo ya da Tokugawa Dönemi boyunca son derece istikrarlı bir yapıda neden kapitalizme geçilmediği ya da en azından bu yönde düşüncelerin geliştirilmediği, girişimlerin görülmediği olacaktır. Ticaretin giderek artmasıyla kapitalizme geçildiği iddiası ise benzer şekilde daha önce yoğun bir ticaret varken niçin bu geçişin yaşanmadığına, kapitalizmin örneğinin neden İngiltere değil de ticaretin gelişmiş olduğu Hollanda'da ortaya çıkmadığına yanıt verememektedir (Wood, 2003). Dolayısıyla katı feodal bir düzen ve ada ülkesi Japonya'da, Batılı güçlerin gelişinin, tanrıların ülkesinin insanları olarak kendilerini üstün gören Japonların gururunu, geri kalmışlıklarıyla kırdığı, yukarıda değinilen Tokugawa Dönemi'ndeki düşünce değişimiyle birlikte siyasi birikim yoluyla yani devlet eliyle sanayileşerek kapitalizme geçişi başlattığı söylenebilir.

Bu geçiş ya da alışılmış ifadeyle modernleşme çabasının itici gücü, Batılı güçler ve ezici üstünlükleriyle yüzleşmekten kaynaklanmaktadır. Kapitalist üretim biçiminin Batılılara sağladığı üstünlüğün farkında olarak Japonya, öncelikle sanayileşme ve öncesinde bunun yönetsel ve hukuki altyapısını oluşturması gerektiğini anlamıştır. Zaten yeni imparator ve siyasi elitlerin, Meiji Dönemi'nde uyguladıkları politikalar bu yöndedir. Bir konunun burada açıklanması yararlı olacaktır. Ancak sermaye ve sermayenin birikimine ilişkin ayrıntılı bir tartışmaya girilmeyecektir. İddia edildiğinin aksine öncelikle Tokugawa Dönemi ve öncesinden gelen bir sermaye birikiminden bahsetmek mümkün değildir (Buluş, 2002, s. 135-195). Çünkü artı değer üretilmeyen tarıma dayalı feodal yapıda sermaye birikimi sağlanamayacaktır. Diğer taraftan sermaye sadece maddi değer olarak görülmemelidir. İş yapma bilgisi, sermayenin ayrılmaz bir parçasıdır ve Japonya'da böylesi bir birikim bulunmamaktadır (Marx, 2004, s. 60-79). Dolayısıyla İngiltere dışında görüldüğü üzere kapitalist üretim biçimi, Japonya'da devlet eliyle sanayileşerek kurulmuştur. Bir yandan tarımdan çekilen ağır vergiler, diğer yandan topraksız kalan

köylülerin işçi olarak ağır şartlarda sömürülmesi ile Kore, Tayvan ve kısmen Çin'in sömürgeleştirilmesi Japonya'nın gerekli sermaye birikimini temininde önemli rol oynamışlardır. Kapitalist bir iktisadi yapı ancak belirli kurumsal şartların sağlanmasıyla kurulabilecek ve işleyebilecektir. Meiji Dönemi'nde de tek elde toplanan siyasi otorite, ada olmanın sağladığı avantajla bütünleşik, sınırları belirli bir alan yaratmış, meşru şiddeti ve idari yapıyı tek elde toplayarak merkezileştirilmiş, silahlı gücü tek birime, düzenli orduya indirerek merkezi siyasi güce vermiş ve hukuk alanında birliği sağlamıştır. Aynı zamanda üretim biçiminin işleyişine yönelik olarak idari ve mali altyapı, ulaşım ağı, ulusal eğitim sistemi, tek para sistemi vb. oluşturulmuştur. Yine kapitalizmin her alanda homojenliği dayatmasıyla tek tip takvim, ölçü birimlerinin standartlaştırılması, nüfus sayımı gibi adımlar da atılmıştır (Vries, 2019, s. 363-366). Bu kapsamda olmak üzere Japon İmparatoru ve çevresindeki siyasi elitler, feodal yapıyı ortadan kaldırılarak tek bir merkezden yönetilen, ülkenin tümünü kapsayan bir idari örgütlenmeyi kurmayı, düzenlenmiş vergi geliri elde eden ve güçlü, imparatora bağlı düzenli bir ordu oluşturmayı öncelikli amaçlar olarak ortaya koymuşlardır. Diğer taraftan Japon halkının büyük bölümünü oluşturan köylülerin siyasi gücün el değiştirmesinden etkilenmemeleri ve değişimle ilgilenmemeleri, esnaf/zanaatkar ve tüccarların siyasi gücü etkileyecek konumda bulunmamaları dolayısıyla reformlar otoriter bir biçimde yukarıdan gerçekleştirilmiştir (Martin, 1992, s. 209- 211).

Öncelikle Coşu ve Satsuma derebeylikleri, geleneksel tüm güçlerini imparatora devretmişlerdir. Merkezi hükümetin güçlendirilmesini sağlamak üzere diğer küçük derebeylikleri de Coşu ve Satsuma'yı izlemiş, bölgelerindeki yetkilerinden vazgeçmişlerdir. İmparator ise derebeylerini, toplamda 276 olan bölgeleri diğer deyişle 'hanlıkları' yönetmek üzere bir çeşit vali olarak atama yolunu seçmiştir (Beasley, 1972, s. 335-349). Ancak bu durum yerelde güç dengesini değiştirmemiştir. Bu nedenle 1871'de hanlıklar kaldırılmış ve ülke 72 idari bölgeye ayrılmıştır. Beraberinde İçişleri Bakanlığı söz konusu 72 bölge için yöneticiler görevlendirmiş, idari işleri yürüten alt düzey samuraylar zorunlu olarak emekliye ayrılmıştır. Ardından da 1872'de samuraylık başta olmak üzere tüm feodal tabakalar ortadan kaldırılmış, samurayların kılıç taşıma ayrıcalıkları iptal edilmiş, her Japon erkeği için askerlik hizmeti zorunlu kılınmıştır. Eski samuraylar ise giderek artan şekilde merkezi idarede ve iktisadi alanda kendilerine yer bulmaya başlamışlardır (Martin, 1972, s. 209-210). Ayrıntılara girilmeyecek olsa da devlet eliyle feodal yapı, merkezi idare lehine kaldırılmaya başlanmıştır. Feodal yapının tasfiyesinin amacının ise değinildiği üzere Batılı örneklere göre ülkeyi reforme etmek, modernleştirmek başka ifadeyle kapitalist üretim biçimini kurmak ve işleyişini sağlamak üzere uygun sosyal, siyasi, iktisadi altyapıyı hazırlamaktır denebilir.

Bu aşamada karşımıza çıkan soru, Japonya'nın geri kalmışlığını nasıl aştığı, hangi yol ya da yöntemle modernleşmeyi başlattığıdır. Soru aynı zamanda, yabancı etkisini ama özellikle Alman etkisinin kaynağını

göstermektedir. Sorunun yanıtı, Batılı ülkelerin incelenmesi, üstünlüklerinin kaynağının öğrenilmesi ve Japonya'ya uygun olarak bunların hayata geçirilmesi, toplum ve devletin reforme edilmesi olarak verilmiştir. Öyle ki Japonya 1860'ta yani daha Tokugawa Şogunluğu zamanında Batılı ülkelerin üstünlüğünün dayandığı sebepleri öğrenmek için ABD'ye 77 kişiden oluşan bir heyet göndermiştir. Heyetin ilk amacı, tek taraflı ticaret anlaşmalarının ağır şartlarının Japonya lehine düzeltilmesini sağlamaktır. Ancak bu ziyaret farklı sonuçlara yol açmıştır. Öncelikle Japon heyeti, ABD'lileri kültürsüz, kaotik bir halk olarak görmüş, resmi görevlileri devlet işlerinde bile ciddiyyetten uzak olarak tanımlamışlardır. Hatta ABD Kongresindeki tartışmaları izleyen heyet, kongreyi Edo'daki balık pazarına benzetmiştir. ABD tarafı ise Japonları maymunla bir tutarak gelişmemiş sarı ırk olarak aşağılamıştır. Kısaca iki kültür arasındaki farklar hem ABD'liler hem de Japonlar tarafından aşılabilir olarak kabul edilmiştir. Ardından 1862'de bir başka heyet, ABD, İngiltere, Fransa, Hollanda başka ifadeyle Japonya ile ticaret anlaşmaları imzalayan ülkeleri ziyaret etmiştir. Bu ülkeler arasında Prusya da bulunmaktadır. Anlaşmaların yeniden düzenlenmesi amacına ulaşamamış olsa da heyet, en azından yeni limanların ticarete açılmasını geciktirmeyi başarabilmiştir. Bu ziyaretler sırasında Japon heyet üyeleri, Batılı karşıtlarınca eşit görülmemiş ve bu yaklaşım heyet üyelerinde rahatsızlık yaratmıştır. Özellikle kendisini aşağılanmış hissedenden heyet üyelerinden Fukuzawa Yukichi, daha sonra Batılı düşünce ve kurumların örnek alınarak Japonya'nın dönüştürülmesinin fikri öncülerinden olmuştur. Japonya'ya dönüşü sonrasında izlenimlerini yayınlamış ve bu yayın da 'Japon aydınlanmasının' halk arasındaki rehber kitabı olarak kabul görmüştür (Martin, 1992, s. 206-207). Öte yandan Coşu ve Satsuma derebeylikleri de daha uzun süre kalarak gerçek anlamıyla misafir olunan ülkeyi öğrenmelerini sağlamak üzere İngiltere'ye öğrenci göndermişler, bu öğrenciler daha sonra yeni Japonya'nın kuruluşunda önemli roller üstlenmişlerdir. Bunlar arasında yer alan Coşu derebeyliğinden Hirobumi Ito, Meiji Dönemi'nin en önemli siyasetçisi olurken, Satsuma derebeyliğinden Mori Arinori diplomat ve eğitim sistemini reforme eden kişi olarak tarihe geçmiştir (Checkland, 1989, s. 139; Craig, 2000, s. 232-235; Hall, 1973, s. 66-67). Ancak Japonya'nın modernleşme serüveni sadece bu seyahatlere ve katılımcıların edindikleri bilgi ve tecrübeye dayandırılmayacak kadar kapsamlıdır. Çünkü gerekli eğitime ve teknik bilgilere sahip Batılı danışmanların yoğun şekilde verdikleri destek olmaksızın Japon siyasi elitlerinin başarılı olmalarından bahsedilemez. Zaten bunun farkında olarak Tokugawa Şogunluğu döneminde bile bu ülkelerin ve yabancı danışmanların desteğinin talep edildiği görülmektedir.

Meiji Hükümeti, bahsedildiği üzere feodal bir yapının tasfiye edilerek ülkenin çağdaşlaştırılması, bununla birlikte kapitalizmin kuruluşunun gerçekleştirilmesi ve hızlandırılması gerektiğinin farkında olarak hareket etmiştir. Bu çerçevede gelişmeyi sağlamanın yollarından biri, yabancı danışmanların bilgi ve tecrübelerinden yararlanmaktır (Shoya, 1978, s. 645). Başka şekilde ifade etmek gerekirse modernleşme için ihtiyaç duyulan rehberlik ve bilginin nasıl elde edileceği önemli bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu konuda başlıca iki yöntemden söz edilebilir. Değinildiği üzere ilki örnek alınacak ülkelere hem bir yandan inceleme ve gözlemlerde bulunacak hem de eğitim alacak kişilerin gönderilmesi, diğeri ise yabancı danışmanların ülke içerisinde görevlendirilmesidir. Ancak yabancı danışmanların görevlendirilmesiyle daha hızlı ve etkili sonuç alınabilmektedir. Çünkü söz konusu danışmanlar, aynı anda çok sayıda Japon'u yerinde eğitebilmektedir ve eğitilenler de hemen göreve sevk edilebilmektedirler. Ancak modernleşme ya da devlet ile toplumun yeniden yapılandırılması, yabancı danışmanların varlığına bağlı olarak sürdürülebilecek bir mücadele olmaktan çok uzaktır. Dolayısıyla Japonya her iki yolu birlikte kullanmayı tercih etmiştir. Diğer taraftan aşağıda yapılacak açıklamalar bağlamında hukukun, modernleşmedeki ve yönetsel alanın düzenlenmesindeki yerinin anlaşılması bakımından, 1800'lerin ikinci yarısından itibaren özellikle Kıta Avrupa'sında 'Yönetim Bilimi'nin (*Verwaltungslehre*) yerini İdare Hukuku'na (*Verwaltungsrecht*) bıraktığı, yönetim alanının İdare Hukuku'nun egemenliğine girmeye başladığı hususu göz önünde tutulmalıdır (Stolleis, 1992, s. 235-237).

Belirtildiği üzere Meiji Dönemi'ndeki reformlar, Tomomi Iwakura gibi saraydaki soylu kesimden gelen az saydakiler bir yana bırakılacak olursa daha çok genç samuraylar, ama özellikle Tokugawa Şogunluğu iktidarında baskı altına alınmış ve bir kenara itilmiş Coşu ve Satsuma derebeyliklerinden gelenler eliyle yürütülmüştür. Öyle ki 1873-1881 arasında diğere derebeyliklerinden samuraylar, hükümet organlarından ayrılmışlar ya da uzaklaştırılmışlardır. Bu çerçevede siyasi elitlerin türdeş bir yapı oluşturmasının Meiji Dönemi'ndeki reformların başarılı olmasının başlıca sebepleri arasında olduğu söylenebilecektir (Matsumoto, 2010, s. 4). O halde Japon modernleşmesinin çekirdeğinde yer alan devletin ve yukarıdan toplumun dönüştürülmesinde kullanılan araçların incelenmesi yararlı olacaktır. Meiji Dönemi'nde merkezi yönetim kurulurken yararlanılan en önemli araç, Batılı hukuk sistemi olmuştur. Siyasi elitler, büyük güçlerle boy ölçüşebilecek bir devletin yaratılması amacıyla merkezi bir yönetimin kurulması gerekliliğini savunmuşlar, bunun için de hukuk sistemi dahil olmak üzere Batılı tekniklerin alınmasının zorunlu olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ancak Batılı usullerin ve tekniklerin alınması Japon gelenekleri ve dünya görüşünden vazgeçmek anlamına gelmemelidir (Matsumoto, 2010, s. 2). O halde soru, örnek alınacak ülke ya da ülkeler hangileri olmalıdır. Bunun cevabının bulunması Japon tarihinin en önemli seyahatlerinden birine bağlanmıştır.

Japonya ile diplomatik ilişki kuran 15 devletin ayrıntılı biçimde incelenmesi ve öğrenilmesine dönük olarak Japon Hükümeti görevlilerinin hemen hemen yarısının katıldığı, 1872 ve 1873'te düzenlenen, toplamda yaklaşık iki yıl süren araştırma seyahatleri gerçekleştirilmiştir. Bu seyahatler, heyet lideri Tomomi Iwakura'ya atıfla Iwakura Misyonu olarak adlandırılmıştır. Ortalama 30 yaşındaki genç samurayların yer aldığı seyahatlerden elde edilen sonuç, Batılıların Japonya'yı ülke olarak eşit görmemelerinin nedeninin

aynı toplumsal, siyasi ve hukuki düzene sahip olmamalarında yattığı düşüncesi olmuştur. Dolayısıyla seyahatlere katılan ve daha sonra Meiji modernleşmesinin merkezinde yer alacak olan heyet üyeleri, ağır eşitsizlikler içeren anlaşmaların revizyonunun ancak Japonya'nın Batı'daki bu sistemleri almasıyla mümkün olacağını düşünmüşlerdir. Kısacası ancak kapsamlı bir reform ve devletin dönüşümü, Batılı büyük güçlerin Japonya'yı ciddiye almasını sağlayabilecektir (Martin, 1992, s. 211, 212).

Almanlardan önce ABD'li, İngiliz ve Fransız danışmanlar Japonya'da hem sayı hem de konum bakımından önemli yer edinmişlerdir. Japonya'nın gelişmesine yardımcı olan uzmanlar, 'Yatoi' (*o-yatoi gaikokujin*) başka ifadeyle 'kiralık/sözleşmeli hizmetli' olarak adlandırılmışlardır. Adlandırmadan da anlaşılacağı üzere Yatoi, belirli bir iş ve belirli bir süre için, bir amirin yani Japon'un denetiminde iş gören kişiler olarak kabul edilmişlerdir (Martin, 1992, s. 213). İşte yaşayan makineler olarak istismar edildiklerinde yakının bu uzmanlar, Japonya'nın gelişmesinin temel taşlarını döşeyen kişilerdir. Meiji Dönemi'nin sekizinci yılında devlet görevlerinde yer alan yabancı uzman sayısı 476 ile en yüksek düzeye ulaşmıştır. İngilizler, 276 uzmanla en kalabalık gruptur. Ancak ağırlıklı olarak teknik konularda görev almışlardır. Fransızlar 96 danışmanla sayıca ikinci büyük ama en etkili grubu oluşturmuşlardır. ABD'liler ise 52 uzmanla en büyük üçüncü grup olarak faaliyet göstermişlerdir. Almanlar ise sadece 30 uzmanla ancak dördüncü sırada yer almışlardır ve modernleşme çabalarına katılmakta geç kalmış gözükmektedirler (Jones, 1980, s. 13). Değişimi görmek açısından yabancı uzmanların sayılarını zamana göre vermek yararlı olacaktır. İngiliz uzmanlar 1874'te 280, 1881'de 80 ve 1887'de 71; aynı tarihlerde ABD'liler 48, 21, 26; Fransızlar 110, 10, 11; İtalyanlar 3, 6, 5; Almanlar 39, 32, 44; Hollandalılar 14, 5, 5 kişiyle temsil edilmişlerdir (Jacob, 2016, s. 64). Özellikle İngiliz ve Fransız uzmanların sayısındaki ani azalma dikkat çekicidir. Bu azalma Japonya'nın Alman örneğini tercih etmeye başlamasıyla doğrudan ilişkilidir.

İlk dönemlerde İngiliz danışmanların çokluğu toplumsal alanda kendini belli etmeye başlamıştır. İngiliz Dili giderek toplumda yer edinmiş, İngiliz mühendisler ve tüccarlar yerleşik oldukları liman kentlerinde günlük yaşamı etkilemeye başlamışlardır. Özellikle İngiliz mühendislerin, demiryollarını inşa ettikleri, pamuk işleyen tekstil sanayisi ve gemi inşası endüstrisini kurdukları belirtilmelidir. Kısaca İngilizler, ağırlıklı olarak mühendislik ya da teknik konularda etkili olmuşlardır ve bu etki uzun süre devam etmiştir. Japon donanmasının neredeyse tamamı İngiliz tersanelerinde inşa edilmiş, Tokyo Üniversitesinde mühendislik fakültesi yine İngilizlerce kurulmuştur (Checkland, 1989, s. 13-75). Bu çerçevede İngilizleri, Japon sanayisi ve altyapısının kurucuları olarak görmek mümkündür. Ancak teknik alandaki bu eğilim sürse de devlet ve toplumun yeniden inşasında farklı örneklerin seçilmesine yol açan çeşitli gelişmeler yaşanmıştır. ABD'liler ise daha geri planda kalmışlardır. Bunda daha önce belirtildiği gibi ABD'deki iç savaş, diğer bölgelerdeki gelişmelere odaklanmak zorunda kalmaları vb.nin de etkisi olmuştur. Aslında

incelendiğinde Japon Dışişleri Bakanlığına danışmanlık gibi oldukça etkili pozisyonları ABD'lilerin üstlendiği söylenebilecektir (Martin, 1992, s. 214).

Iwakura Misyonu sırasında 1873'te, model olarak ağırlıklı biçimde Prusya'nın kontrolündeki Alman İmparatorluğu keşfedilmiştir. Prusya'daki tecrübeleri Japon heyeti üyelerinde, Fransız ve Anglo-Sakson düşünce ve yaşam tarzından farklı olan uzaklardaki ruh akrabalarını buldukları hissi uyandırmıştır. Bismarck'ın heyet üyelerine reel politika konusunda teorik bir sunum yapmasının da bu düşünceleri pekiştirdiği söylenebilecektir (Martin, 1992, s. 212). Ancak tüm bu olumlu düşünce ve yaklaşımlara rağmen yine de ilk aşamalarda Japonya'da Alman etkisi çok sınırlı kalmıştır. Merkeziyetçi yönetime sahip olan, devletin toprak üzerinde örgütlenmesi ve idari yapısı basit biçimde düzenlenmiş Fransa, Japonya için öncelikli örnek olmuştur. Örnek olma durumu, Fransa'nın Prusya karşısındaki askeri yenilgisi ve monarşiden cumhuriyetçi bir devlet formuna geçmesinden pek etkilenmemiştir. Özellikle Fransız askeri danışmanlar, düzenli Japon ordusunu oluşturmaya çalışırken idari alandan gelen uzmanlar da ağırlıklı olarak yeni kurulan Savaş Bakanlığında görev almışlardır. Aynı zamanda 1872'de kurulan Eğitim Bakanlığı da yine Fransız örneğine göre yapılandırılmıştır. Fransız kültürünün üstünlüğüne olan sarsılmaz inançlarıyla okul sistemlerini Japonya'ya taşıyan Fransızlar, Batılı aydınlanma düşüncelerini ağırlıklı olarak kırsal alanda yaşayan öğrencilere aktarmaya çalışmışlardır. Ancak oldukça yüksek okuma-yazma oranına sahip Japonya'da aileler, yerel düzeyde örgütlenen ve tamamen isteğe bağlı bu okullara çocuklarını göndermekten kaçınmışlardır. Bunun nedeni ise Japon kültürüne uygun olmadığını düşündükleri eğitim sistemidir (Nagai, 1971, s. 35-76). Hukuk sisteminin de bu bağlamda Fransa'dan alınması yadırganacak bir durum olmamaktadır. Yeni Japon Hükümeti, Avrupa'da en ileri normatif hukuk külliyatı olarak kabul ettikleri 'Napolyon Yasalarının' (*Code Napoléon*) resepsiyonu için Fransız hukuk bilimcilerini yeni oluşturulan Adalet Bakanlığında görevlendirmişlerdir. Özellikle Fransız Gustave Emile Boissonade, en etkili Batılı hukuk uzmanlarından biri olarak 26 yıl danışmanlık yapmıştır. Öyle ki Japon kamu ve özel hukuku Boissonade tarafından derlenmiş, ancak toplumun bir bütün olarak yeniden yönlendirilmesinde ya da yapılandırılmasında Alman örneklerin tercih edilmesi nedeniyle söz konusu derlemeler yürürlüğe girememiştir (Kroeschell, 1987, s. 45-67; Martin, 1992, s. 213). Yukarıda değinildiği gibi hemen tüm alanların diğer yabancı uzmanlarca doldurulmuş olması dolayısıyla ilk dönemlerde Alman danışmanlar için pek fazla faaliyet alanı kalmamıştır. Almanların faaliyet gösterdikleri hemen hemen ilk konu, tıp olmuştur. Alman doktorların etkisi oldukça önemlidir. Alman uzmanlarca sistematik tıp eğitimi sistemi inşa edilmiş ve yürütülmüştür (Wenz ve Vogt, 1987, s. 69-86). Gerçekten de modern Japon tıbbının kuruluşu ve gelişimi Alman doktorların başarıları arasında gösterilebilir. Japonya'yı ziyaret de eden Robert Koch'un en başarılı ve sevdiği öğrencilerinden Kitasato Shibasaburo, serum terapiyi ve veba bakterisini keşfedenlerden biridir (Shoya, 1978, s. 645). Genel olarak bakıldığında 16 Alman uzmanın Eğitim Bakanlığı, beş uzmanın Kamu

İşleri Bakanlığı, üç uzmanın Hokkaido'nun tarımda gelişiminin sağlanması amacıyla yürütülen çalışmalarda yer almak üzere Hazine Bakanlığı, bir uzmanın Maliye Bakanlığı ve iki uzmanın da İçişleri Bakanlığı emrinde görev aldıkları görülmektedir (Martin, 1992, s. 214). Öte yandan Alman uzman ve dolayısıyla etkisinin geri kalmışlığı bir dizi olayla birlikte hızla olumlu yönde değişmiştir.

ALMAN YÖNETİM BİLGİSİNİN AKTARIMI

Japonya'da imparatorun siyasi gücü yeniden ele geçirmesi ve ülkede merkezi bir yönetimin kurulmasına katkıları olsa da Satsuma derebeyliği 1877'de yeni hükümete karşı bir ayaklanma başlatmıştır. Ayaklanmanın nedenleri çeşitli olmakla birlikte özellikle samurayların geleneksel haklarının kaldırılmasından kaynaklandığı söylenebilir. İsyarla birlikte Satsuma birlikleri ve İmparatorluk ordusu arasında yaşanan çatışmalar, bazı gerçeklerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Eski geleneksel güçlerin, imparatorluk güçlerini son derece zor durumlara düşürmesi Fransız askeri eğitime dair olumlu görüşleri değiştirmiştir. Çünkü Fransız askeri eğitimi fazlasıyla teorik bulunmakta, savaş alanında yetersiz kaldığı düşünülmektedir. Bu düşünce, Fransız sisteminin yetersiz ve Japonya'ya uygun olmadığı şeklindeki inancı pekiştirmiş ve tartışmalar, eğitim sistemini de kapsar olmuştur. Tartışmalar sırasında Fransız eğitim sisteminin, genç, milliyetçi Japonların beklentilerine uygun olmadığı fikri kabul görmüştür. Doğal olarak söz konusu tartışmalar ve değişiklik bir anda gerçekleşmemiştir. Zaten üst düzey Japon subaylar, uzun süredir Prusya ordusunu örnek almaktadırlar. Eğitim sistemi için de ABD'deki ilköğretim içeriği ve örgütlenmesi tercih edilmeye başlanmıştır (Martin, 1992, s. 215). Kısaca süreç içerisinde Fransız düşünce ve sistemine ilişkin düşünceler giderek olumsuz yönde değişmiştir. Bunda Japon siyasi elitleri ve bürokratlarının, dünyayı ve gelişmeleri daha iyi tanımaya başlamalarının etkisinin olduğu söylenebilir.

Öte yandan Japon devlet anlayışındaki yerine daha sonra değinilecek olmakla birlikte kısaca Japon yönetim anlayışına etkisi bağlamında ordunun Prusya örneğine göre kuruluşunun açıklanması gerekir. Japon yöneticiler, Asya'da egemenlik savaşlarında etkili olabilmek amacıyla güçlü bir orduya ihtiyaç duyduklarının farkındadırlar. Bu çerçevede kesin bir şekilde Prusya ordusundan uzmanları görevlendirmek istemişlerdir (Jacob, 2016, s. 64). Iwakura Misyonu sırasında heyet üyeleri, aralarında Helmuth Karl Bernhard von Moltke olmak üzere Alman subaylarla tanışmışlardır. Bahse konu amaçlarına ulaşmak için seçtikleri Alman askeri uzman ise Prusya ordusunun yapılandırılmasına son derece önemli katkıları olan Moltke'nin öğrencilerinden Jacob Meckel'dir. Iwakura Misyonu katılımcıları, özellikle Alman birliğinin kurulması sırasında 1870-1871'de yapılan savaşlar başta olmak üzere her alanda Prusya ordusunun ezici üstünlüğünü görmüşlerdir. Savaş Bakanı Yamagata Aritomo da Alman örneğinin seçilmesi yönünde hareket etmiştir. Tüm Japon erkeklerini kapsayan askerlik hizmetinin yürürlüğe girmesini de sağlayan Arimoto'nun başını çektiği hareket, Fransız uzmanların aşama aşama uzaklaştırılması ve Alman uzmanların göreve

getirilmesine yol açmıştır. Ayrıca 1877'deki Satsuma İsyanı sırasında ilk kez Japon Genelkurmay Başkanlığı oluşturulmuştur. Daha sonra değinilecek olan ordunun, devlet içerisinde gücünün başlangıcı bu gelişmedir denebilir. Çünkü Japon Genelkurmay Başkanı'na, her türlü parlamenter kontrolün dışında, doğrudan saraydaki siyasi elitlere ve imparatora ulaşabilen bir konum sağlanmıştır (Jacob, 2016, s. 64,65). Ordu ve Japon genelkurmayının bu ayrıcalıklı konumu gerek Meiji Anayasası gerekse devletin yönetim geleneğinde temel unsurlardan biri olmuştur. Bu konum, Japon yönetselliğinin anlaşılmasında da açıklayıcı bir öneme sahiptir. Ancak ilk aşamada hukuk sisteminin ele alınması yararlı olacaktır.

Meiji modernleşmesinin ilk dönemlerinde medeni hukuk başta olmak üzere Fransız hukuk sisteminin olduğu gibi Japonya'ya aktarılması düşünülmüştür. Özellikle Japonya'nın ilk Adalet Bakanı ve resepsiyonun itici gücü olan Shinpei Etō, Fransız Medeni Hukuku'nun Fransa yerine Japonya yazılarak tercüme edilmesinin yeterli olacağı inancı içerisindeydi. Ancak ilk temel sorunla bu noktada karşılaşmıştır: Japon Dilinde uygun hukuk terimlerinin bulunmaması. Diğerinin ise bireysel ilkelere dayanan Fransız Medeni Hukuku'nun, birey yerine geleneksel yapılara ve toplumsal düzene sahip yapıya uyarlanmasındaki zorluklar olduğu söylenebilir (Matsumoto, 2010, s. 5). Ancak asıl değişim, Japon siyasi elitlerinin, tek taraflı anlaşmalarda ısrar eden sömürgeci bir ülkenin hukuk sisteminin alınmasının ne kadar doğru olacağını düşünmeleriyle başlamıştır. Dolayısıyla bu yaklaşımın alternatifi olarak sömürgeci hevesleri görülmeyen Almanlar, ağır eşitsizlikler içeren ticaret vb. anlaşmaların aşılması ve yeni bir devlet düzeninin kurulması için uygun adaylar haline gelmişlerdir. Bu doğrultuda Berlin'deki Japon diplomatik temsilciği aracılığıyla 1878'de Devlet Hukukçusu Hermann Roesler görevlendirilmiş, ardından Alman askeri uzmanlar, hukukçular, eğitimciler ve sosyal bilimciler giderek artan bir biçimde ABD'li ve Fransız danışmanların yerini almaya başlamışlardır. Sadece İngilizler, mühendislik/teknik konularda egemenliklerini sürdürmüşlerdir (Martin, 1992, s. 215). Japonya'da imparator çevresinde giderek daha otoriter bir yapı kurulmaya başlandıkça Prusya liderliğindeki Alman İmparatorluğu daha uygun bir aday olarak somutlaşmıştır. İnceleme seyahatlerinden dönen heyetlerin Alman İmparatorluğu lehine düşünceleri de bu somutlaşmayı pekiştirmiştir. Öyle ki kısa bir süre içerisinde Japon devletince görevlendirilen ve en yüksek ücretleri alan Yatoi'ler Almanlar olmuştur. ABD'liler 12 ve Fransızlar 10 danışmanla temsil edilirken Almanlar 32 danışmanla bir anda en önemli Batılı heyet olarak ön plana çıkmışlardır. Ancak belirtmelidir ki İngilizler çoğunluğu mühendis olmak üzere toplamda 96 kişiyle hala en büyük gruptur. Öte yandan değişim devam etmektedir. Özellikle Alman uzmanlar, Japon anlayışına daha uygun olduklarını göstermiş ve sonuç olarak 1887-1888 yıllarında Alman danışmanlardan oluşan grubun sayısı yaklaşık 70 kişiye ulaşmıştır (Jones, 1980, s. 148). Son olarak vurgulanması gereken bir nokta bulunmaktadır. Özellikle sosyal bilimler alanından gelen önemli uzmanların, Japonya gibi geri kalmış, feodal bir toplumda uzun süre yaşamayı neden göze aldıkları sorusu sorulabilir. Bu sorunun kaynağında örneğin Boissonade'nin aslı

olarak profesörlüğe atanma talebinin geri çevrilmesi, kültürel anlaşmazlıklar sebebiyle Roesler'in kürsüsünü kaybetmesi ya da Hukukçu ve Yargıç Albert Mosse'nin Yahudi inanç mensubu olması nedeniyle yaşadığı zorluklar gibi hususlar yatmaktadır (Matsumoto, 2010, s. 5). Kısaca önemli danışmanların kendi ülkelerinde artık bir kariyer beklentileri kalmadığı için Japonya'nın teklifini kabul ettikleri söylenebilecektir.

Diğer taraftan iki ülke ilişkileri, Japon devletinin emrinde Alman danışmanların sayısının artmasıyla sınırlı kalmamıştır. Alman İmparatorluğunun itibarlı üniversitelerinde öğrenim görmeye giden Japon sayısı da önemli sayılara ulaşmıştır. Söz konusu dönemde Japon bilim insanlarına verilen toplam 159 devlet bursundan 104'ü Alman İmparatorluğu içindir. Sadece sosyal bilimler değil mühendislik başta olmak üzere hemen her alanda çok sayıda Japon, Alman üniversitelerinde eğitim görmüştür. Dolayısıyla daha sonra bilim alanı başta olmak üzere Japon toplumunun elitlerini oluşturanlar, Alman üniversitelerinde eğitim görenlerden oluşmuştur denebilir (Hartmann, 1962, s. 463-481; Hartmann, 2000, s. 3-94). Aynı şekilde Japon üniversitelerinde görevli yabancı akademisyenlerin yaklaşık %38'i Alman akademisyenlerdir (Martin, 1992, s. 218). Ancak asıl modern Japonya'nın kuruluş metni olarak kabul edilen Meiji Anayasası'nın hazırlanmasına Alman akademisyenlerin etkisi, ülkenin siyasi ve toplumsal dönüşümüne yön verici olmuştur. Bu, aynı zamanda Alman yönetim bilgisinin Japonya'ya aktarılması anlamına da gelmektedir.

Daha önce değinildiği üzere Japonya'da, Fransız örneği yerine Alman hukuk sisteminin resepsiyonunun daha uygun olacağı inancı zamanla yerleşmiştir. Bu çerçevede öne çıkan isimlerden biri, özellikle Japon Ticaret Hukuku'nun hazırlanmasına katkısıyla ünlenen Hermann Roesler'dir. Meiji Hükümeti, aslında 'Özgürlük ve İnsan Hakları Hareketi' (*jiyūminken undō*) tarafından yapılan baskılar sonucu 1881'de bir anayasa hazırlama sözü vermiştir (Jacob, 2016, s. 66). Ancak yine de imparatorun halka bir armağanı olarak görülmesi dolayısıyla Meiji Anayasası, hazırlanma süreci boyunca devlet sırrı olarak gizli tutulmuştur. Çünkü yazımında yabancı uzmanların etkisinin ortaya çıkması, halkın gözünde anayasanın itibarını zedeleyecek bir durum olacaktır. Söz konusu hassasiyet düşünüldüğünde Alman Devletler Hukuku'nun Japonya'ya uygun hale getirilmesinde temel kaynak kişi olan Roesler'in Japon Hükümeti nezdindeki konumunun ne denli önemli olduğu anlaşılacaktır. Diğer taraftan Avrupa ile karşılaştırıldığında temel hak ve özgürlüklerde oldukça önemli eksiklikler olsa da kamuoyunda anayasa son derece olumlu bir yankı uyandırmıştır (Shoya, 1978, s. 646). Roesler, anayasaya yönelik çalışmalar sırasında, imparatora merkezi ve egemen bir konum ön görmüştür. Bu bağlamda Roesler için parlamenter değil, temsili yönetim Japonya'ya daha uygundur ve dolayısıyla en son karar verici imparator olmalıdır. Bu çerçevede imparatora tanınan konum açısından Meiji Anayasası, Prusya Anayasasını örnek almıştır. Aslında

anayasa bulunsa da Japonya’da ‘anayasal monarşiden’ bahsetmek pek mümkün değildir. Çünkü imparator yine tek ve güçlü egemen olarak yerini korumaktadır. Mosse ise muhafazakâr Roesler’in bu ‘sahte anayasal monarşisi’ yerine ılımlı sol liberal bir yaklaşımı Japon muhataplarına önermiştir. Ancak Roesler’in önerisi Japon siyasi elitlerince çok daha uygun bulunmuştur. Aynı zamanda Roesler, önerilerinde Japonya’nın tarihini ve geleneklerini dikkate almakta ve Japonya’nın bütünüyle Batılılaşmasına karşı görüş bildirmektedir. Kısaca Japonya’nın özgünlüğü korumasını istemektedir (Jacob, 2016, s. 67). Aslında alanyazın incelendiğinde Japon modernleşmesinin kurucu metni olarak Meiji Anayasası’nın doğrudan Prusya’dan alındığı ya da Prusya Anayasası ile önemli benzerlikler içerdiği sıkça dile getirilmektedir. Gerçekte Meiji Anayasası, Alman danışmanların ya da uzmanların desteğiyle yazılmış olmasının da etkisiyle biçimsel benzerlikler sergilemektedir. Ancak Meiji Anayasası ve dolayısıyla Japonya’nın modernleşmesinin tümüyle Alman sistemi örnek alınarak yapıldığını iddia etmek güçtür. Çünkü zengin bir tarihe ve kültürel olarak derin kökleri bulunan egemenlik ve yönetme geleneğine sahip bir ülkenin, sanki böylesi bir miras yokmuş gibi bir başka tecrübe üzerine devlet ve yönetim sistemini oluşturduğunu düşünmek yanlış olacaktır. Yukarıda değinildiği üzere eğitim sistemi değişikliğinde, kırsal alanda bile Japon kültürüne uygun olmayan öğelerin sert biçimde reddiyle karşılaşmaktadır. Zaten Japon üstünlüğü fikrinin pekiştiği bu dönemde böylesi bir tavrın doğal bir tepki olduğu söylenebilecektir. Öte yandan Batılı düşüncelerin ve tecrübelerin Japon yönetim geleneğiyle etkileşimi, sadece Meiji Anayasası’nın oluşumunu sağlamamış aynı zamanda anayasal yönetimin gelişimi, anayasa yapım geleneği ve anayasal gerçekliğin gelişimini de kalıcı şekilde etkilemiştir (Junko, 2002, s. 163,164). Etki, bununla sınırlı kalmamıştır. Özellikle sosyal politika ve mali konulardaki çalışmalarıyla tanınan Paul Mayet de Japonya’nın modernleşmesine ciddi katkılarda bulunmuştur. Ancak Mayet ve katkıları, genel olarak alanyazında pek ele alınmamıştır. Mayet, ilk olarak feodal yapının çözülmesine dönük olarak derebeylerin miras bırakabildikleri devletten aldıkları ödemelerin kaldırılması konusunda çalışmalar yapmış ve 1875’te çıkarılan bu yöndeki bir kanunda çalışmaları dikkate alınmıştır. Japon Maliye Bakanlığına danışman olarak destek veren Mayet, toprak vergisinin reformunda da görev almış, özellikle sanayileşmenin finansmanı amacıyla tarım konusunda araştırmalar yapmış ve Japon Hükümetince bu önerilerden yararlanılmıştır (Shoya, 1978, s. 641-662). Kısaca Mayet, Japonya’da sigorta, sosyal politika ve tarım alanlarında önemli görevler üstlenerek Japonya’nın modernleşmesine azımsanmayacak katkılar sağlamıştır. Ayrıca belirtmelidir ki söz konusu alanlar aynı zamanda yeni üretim biçiminin kurulması açısından en hassas konular arasında yer almaktadırlar.

Yukarıda Alman modelinin Japonya’da giderek etkili olması ve kabul görmesinin temel iki nedeni açıklanmıştır. Kısaca özetlemek gerekirse bunlardan ilki Fransa başta olmak üzere diğer Batılı ülkelerde, dönem için aşırı ve sapkın sayılan monarşi ve devletin siyasi gücünü geriletecek özgürlükçü taleplerin

yönetilememesi, siyasi ve toplumsal alanda görülen çalkantıların Japon kültürüne kabul edilemez olmasıdır. Diğer ise her ne kadar Prusya ordusunun gizli bir niyeti olsa da Alman İmparatorluğunun sömürgeci geçmişe ve amaçlara sahip olmadığına, dolayısıyla ağır şartlar içeren anlaşmaların Japonya lehine düzeltilmesinde farklı bir ajandası bulunmayacağına dair Japon tarafının inancıdır (Jacob, 2016, s. 59-72; Martin, 1992, s. 215,216). Bu çerçevede Alman tecrübesinden yararlanılması ve özellikle 1850 tarihli Prusya Anayasası'nın örnek alınması düşüncesi pekişmiştir. Burada temel düşünce, mevcut döneme göre Batılı ülkelerdeki özgürlükçü ve demokratik anayasaya sahip devlet yerine monarşik prensibin güçlü kılındığı bir yönetmel düzenin oluşturulmasının gerektiğidir. Çünkü belirtildiği gibi itaat ve düzenin önemli kültürel öğeler olduğu Japonya için monarşinin gücünü koruyan Prusya Anayasası'nın çok daha uygun bir seçenek olarak görüldüğü söylenebilir. Gerçekten de Japon Kabinesi 1880'de oy birliğiyle Prusya'daki anayasal sistemin alınmasına karar vermiştir. Anayasanın ilanı ile ilgili açıklamada da diğer Avrupalı ülkelerin aksine sadece Prusya'nın Japonya'ya benzediği ve Prusya sisteminin ülkeyi birleştiren bir model olduğu vurgulanmıştır (Martin, 1992, s. 216). Dolayısıyla Prusya ordusunda somutlaşan Alman disiplin ve düzen anlayışının Japon kültürüyle uyumu hemen göze çarpmaktadır. Meiji Dönemi'ndeki değişim sürecinde kaotik bir ortamdaki kaçınmak ve adım adım modernleşmeyi yukarıdan aşağıya gerçekleştirilmek için en uygun modelin Prusya-Alman tecrübesi olarak öne çıkması anlaşılır olmaktadır.

Japonya'nın yönetmel alanda değişimine en önemli katkılar ise Rudolf von Gneist ve Lorenz von Stein'dan gelmiştir. Diğer taraftan hukuk alanında çalışan Mosse ve Roesler, hem Meiji Anayasası'nın yazımına yardım etmişler hem de Fransa'dan esinlenen hukuk sistemini Alman örneğine göre değiştirmişlerdir. Japonya'daki dönüşümün yönünün anlaşılması açısından bir noktanın vurgulanması gerekir. Kurulmaya çalışılan yeni düzende Japon kültürüne en uygun seçimin yapılması ülkenin geleceğini de önemli ölçüde etkilemiştir. Bahsedilen biat kültürü, yeni Japon siyasi ve toplumsal alanın kurulmasının anahtarı olmuştur. Bunun yolu da Prusya'da olduğu gibi askeri yapıdan geçmektedir. Kısaca özetlemek gerekirse Meiji Dönemi'nde kurulan yeni düzen, aslında Prusya örneğinde olduğu gibi askeri yapı üzerine inşa edilmiş ve bu bağlamda anayasada ilk kez Japonluk fikri, yeni düzende Japon toplumsal düzeniyle ilişkilendirilmiştir. Prusya-Alman örneğine göre oluşturulan sivil ile askeri yapının ayrılığı ve emir-komuta zincirinin siviliden askere doğru kurulmaması, emir-komuta düzenin koparılması devlet içinde ayrı bir askeri devletin oluşumuna yol açmıştır. Çünkü sivil ve askeri yapı arasındaki dengeleyici ve tamamlayıcı emir-komuta yetkisi pratikte Japon İmparatoru tarafından hiçbir zaman kullanılamamıştır (Martin, 1992, s. 218; Turan, 2020, s. 58-105). Oluşturulmaya çalışılan bu düzen, kurucu metin olarak Meiji Anayasası'nın da ruhunu yansıtmaktadır. Ito da anayasanın ruhunun kaynağı ve içeriğini şüpheye yer bırakmayacak biçimde ortaya koymuştur.

Ito'nun, Meiji Anayasası'nın 11 Şubat 1889'da ilan edilmesinden beş gün sonra yaptığı konuşma, yeni Japonya'nın ideolojisinin çekirdeğinde yer alan ve yukarıda değinilen düşünceyi açıklamaktadır. Konuşmasında Ito, egemenlik konusundaki tartışmalar sırasında Montesquieu'nün güçler ayrılığı teorisini geliştirdiğini, ancak bilim insanlarının gerçek yaşamda test ettiklerinde güçler ayrılığının kullanılmayacağını gördüklerini belirtmektedir. Ito'ya göre egemenlik tek elde birleştirilmeli ve bölünmemelidir. Bu görüşünü pekiştirmek için verdiği örnek de Alman Organizmacı Devlet Kuramı'na atıf olarak görülebilir. Devleti bir bedene benzeten Ito, vücudun farklı parçaları olduğunu, ancak beyin merkezli olarak sinir sistemiyle hepsinin birbirine bağlandığını söylemektedir. Bu teori de yeni Japon siyasetindeki egemenlik yorumuyla örtüşmektedir. Çünkü ancak egemenlik tek elde ve bölünmez olduğunda, tek bir monarkta birleştiğinde, devleti ve memurlarını harekete geçirici güç olmaktadır. Başka deyişle devlet, ancak bu şekilde eyleme geçebilmekte, yönetebilmektedir (Zöllner, 1990, s. 65). Ito'nun ve dolayısıyla Japon siyasi ve bürokratik çevrelerinin bu yaklaşımı aslında kökenini Stein'in düşün dünyasında bulmaktadır. Çünkü buradaki organizma olarak devlet anlayışından son derece farklı bir yaklaşımı olan Steinci devlet kuramının, Japon modernleşmesini tanımlamak için daha doğru olduğu düşünülmektedir. Söz konusu yaklaşım, ayrıca gösterilecektir.

Japon heyetler, Avrupa'da gerçekleştirdikleri gezilerde Alman akademisyenlerle kısa sürede dikkat çekici ilişkiler geliştirmişlerdir. Farklı Japon bilim insanı, bürokrat ya da siyasetçilerin kurdukları irtibatlar olsa da genel olarak Ito'nun 1882 yazında Alman İmparatorluğu'na yaptığı ziyarete ayrı bir önem verilmiştir. Daha sonra Japonya'nın başbakanı olacak Ito, Berlin'de Gneist ile bir araya gelmiştir. Gneist, Prusya'daki hukuk devletinin kuramcısı olarak görülen dönemin önemli akademisyenlerindedir ve Ito'yu etkilediği bilinmektedir. Öte yandan asıl etkinin kaynağı Stein olarak gösterilmektedir. Japon ve Alman alanyazınında da Devlet Bilimi (*Staatwissenschaft*) ve Yönetim Bilimi alanlarındaki en büyük otorite olarak Stein'in Meiji Anayasası ve özellikle yönetsel alanın düzenlenmesine fikri etkisi ciddi ve kapsamlı araştırmalara konu olmuştur (Turan, 2022, s. 66-73). Ancak bu etkinin sadece anayasa ve devlet yapısıyla sınırlı kaldığı düşünülmemelidir. Stein'in etkisi çok daha geniş bir alanda görülmektedir. Aynı zamanda bu etki, sadece Ito üzerinden gerçekleşmemiştir. Daha sonra Japon Dışişleri Bakanı olan Mutsu Munemitsu da Viyana Üniversitesinde ders veren Stein'in Devlet Bilimi'nden önemli ölçüde etkilenmiştir (Ueno, 1998, s. 127-159; Turan, 2002, s. 277-294). Yine belirtildiği üzere çok sayıda Japon siyasetçi, bilim insanı ve bürokrat Stein ile görüşmüş, ders almış ve uzun yazışmalar yapmışlardır. Öyle ki Stein'a yapılan bu öğrenim ziyaretleri, 'Stein Hac Ziyareti' (*Stein pilgrimage*) olarak adlandırılmaktadır (Ueno, 1998, s. 127; Nawrocki, 1993, s. 101). Iwakura, Viyana'dan yazdığı bir mektupta, Stein'in öğretilerinin kendisini derinden etkilediğini, sonunda Anglo-Amerikan ve Fransız radikal liberallerin ülkelerini yok olmanın eşiğine getiren yıkıcı düşüncelerine karşı mücadele için en uygun öğretiyi bulduğundan bahsetmiştir (Matsumoto, 2010, s.

4). Bu bağlamda Stein'in yönetmel alanın kuruluşuna etkisinin ayrıntılandırılması yerinde olacaktır. Ancak öncelikle Stein'in Japonya'daki siyasi ve bürokratik çevrelerdeki itibarından kısaca bahsetmek konumunun özgünlüğünü ve sadece anayasa ya da hukuk değil, iktisadi ve mali konular başta olmak üzere çok çeşitli alanlarda etkisini göstermesi bakımından yararlı olacaktır. Son döneme kadar Türkçe alanyazında hiç incelenmeyen, hiçbir eseri ya da yazısı Türkçeye çevrilmeyen, 19. yüzyılın son genelci/hezarfen bilginlerinden, hukukçu, iktisatçı, maliyeci, sosyolog, filozof olarak tanınan Stein ve mirasına yönelik çalışmalar, Almanya başta olmak üzere sadece Avrupa'da değil Japonya gibi daha birçok ülkede günümüzde de yürütülmektedir.

Meiji Dönemi'nde 1885-1912 arasında görev yapan yedi başbakanın dördü Stein ile bizzat tanışmış ve Stein'ı Viyana Weidlingau'daki evinde ziyaret ederek görüşmüşlerdir. Bu dört başbakan sırasıyla Ito, Kuroda Kiyotaka, Aritomo ve Saionji Kinmochi'dir. Diğer başbakanlardan Matsukata Masayoshi ve Ôkuma Shigenobu da Stein ile yazışarak görüşlerini almışlardır. Özellikle Masayoshi, Maliye Bakanı olduğu dönemde 1885-1887 arasında Stein ile mektuplaşmış ve maliye politikalarında yapılacak reformlarla ilgili değerlendirmelerini almıştır. İmparatorluk Sarayı Yasasının düzenlenmesi başta olmak hukuki sistemin düzenlenmesinde de Stein'in bilgisine başvurulmuştur (Nawrocki, 1993, s. 96-99). Aslında belgelenememiş başka çok sayıda irtibat ve etkiden bahsetmek olanaklıdır. Örneğin Japonya'da çok ünlü olan ve itibar gören felsefe profesörü Inoue Tetsujirô'nun 1944'teki ölümünden sonra 1973'te yayınlanan yaşam öyküsünde Viyana'daki evinde Stein'ı birçok kez ziyaret ettiğinden bahsetmiştir (Nawrocki, 1993, s. 100,101). Hükümet ve bürokratik çevrelerden yapılan bu ziyaretler ve temaslar Japonya'da bir fenomene dönüşmüş ve Viyanalı profesörle görüşmek oldukça önemli bir konu haline gelerek 'Stein Modu'ndan (*Shutain môde*) bahsedilir olmuştur. Aynı zamanda belirtilmelidir ki Stein ile görüşen Japon yetkililerin tamamı ülkelerinde çok önemli ve hassas görevlere getirilmiş ve son derece başarılı bir kariyer hayatları olmuştur. Dolayısıyla Ito'nun önerisiyle Stein'in 3 Kasım 1883'te Japonya'daki modern anayasal monarşinin inşasına katkıları dolayısıyla II. Sınıf Yükselen Güneş Nişanı ile onurlandırılması şaşırtıcı değildir (Nawrocki, 1993, s. 101).

Stein'in yaratmak istediği Devlet Bilimi ve Yönetim Bilimi, kapitalist üretim biçiminin gerilimlerinin bir devrime yol açmadan çözülmesini odağına almıştır. Gerilim, burjuva ve işçi sınıfı arasında Karl Marx'ın çözülemez olarak gördüğü sınıf çatışmasıdır. Stein içinse bu sınıf anlaşmazlığı uzlaştırılabilir. Bu noktada Stein, sosyal monarşi kavramını oluşturur. Devletin başında monark sınıf çatışmalarını önleyecek bir konumda bulunmalıdır. Bunu da sosyal monarşi olarak başarabilir. Sınıflar arasında geçiş olanaklı kılınmalıdır. Bu geçişin yöntemi ise bireyin kendi en üst belirlenimine ulaşmasını sağlamaktan geçmektedir. Dolayısıyla devletin amacı devrimi önlemek üzere bireyin kendi en üst belirlenimine ulaşmasını sağlamak ve buna dönük olarak gerekli maddi ve manevi şartları oluşturmaktır. Bunun için de devlet, eyleme geçmeli

yani yönetmelidir (Turan, 2022, s. 108-201). Dolayısıyla yukarıda yapılan açıklamalar doğrultusunda söz konusu yaklaşım, Japon siyasi elitleri ve bürokratlarının dikkatini çekmiş, Japon devlet anlayışı ve toplum yapısı için en uygun öğretinin Steincı Devlet Bilimi ve Yönetim Öğretisi olduğu kabul edilmiştir. Ancak Meiji Anayasası'nda doğrudan Stein'a atfedilecek düzenlemelere rastlamak mümkün değildir. Öncelikle Stein, yaşı ve sağlık sorunlarını dile getirerek Japonya'ya gitme önerilerini geri çevirmiştir. Diğer neden ise Japon Hükümetince zaten Stein'ın anayasanın yazımına katılmasının talep edilmemesidir. Öte yandan Stein'ın eserleri, Ito'nun çalışma arkadaşı ve hükümet görevlilerinden Kawashima Jun tarafından 1887-1888'de önce İngilizce ardından da Japoncaya çevrilmiştir. Öyle ki 1889'daki anayasa taslağının Stein'ın bu tercümelemleri ışığında hazırlandığı düşünülmektedir (Zöllner, 1990, s. 67). Stein, Tokyo İmparatorluk Üniversitesinde hukuk profesörü olan Hozumi Nobushige'yi de büyük ölçüde etkilemiştir. Hemen her konuşmasında haklılığını kanıtlamak üzere Stein'dan alıntılar yapan Nobushige, yeni Japonya'nın kuruluşu sırasında çok sayıda önemli yasa tasarısının hazırlanmasına önemli katkılar sağlamıştır (Turan, 2022, s. 224-225).

Stein'ın Japonya'nın modernleşmesine etkisi ve Japonların Stein'ı bu denli önemsemelerinin nedeninin yukarıda değinilen 'sosyal monarşi' kavramı bağlamında açıklanması yetersiz kalacaktır. Stein, bir anayasanın ülkenin tarihi gerçeklerinden kopuk olamayacağını, anayasa ve ülkenin tarihi arasında sıkı bir ilişki bulunmaması durumunda anayasanın işlevsiz kalacağını ve karışıklıklara yol açacağını söylemektedir. Bu tür başarısız bir anayasa örneği olarak Türk tarihinden kopuk olmasını neden göstererek 1876 tarihli Kânûn-ı Esâsî'yi vermektedir. Avrupa'da söz konusu dönemde toplumsal alanda yaşanan sorunlar ve karışıklıklar da ülkelerin tarihlerine uygun hazırlanmayan anayasalardan kaynaklanmaktadır (Zöllner, 1990, s. 68). Stein'ın güçler ayrılığı konusundaki yaklaşımı ve bu yaklaşımın Japonya'daki devlet anlayışına etkisinde ise iki ayrı görüşten bahsedilebilir.

Öncelikle Stein, organizmacı devlet anlayışına önemli bir katkıda bulunmuştur. Organizma, varlığını sürdürmek için sürekli olarak rasyonel kararlar almak zorundadır. Ancak devletin, her zaman doğru karar aldığından bahsetmek mümkün değildir. İşte Stein, bu açmazı devlete 'kişilik' (*Persönlichkeit*) tanıyarak çözmektedir (Stein, 1869, s. 5). Bu şekilde Stein aynı zamanda idealizmden realizme yani gerçek yaşama geçiş yapmaktadır. Böylece devletin keyfi ve hatalı eylemleri açıklanabilir olmaktadır (Turan, 2022, s. 109-112). Japonya'da da organizmacı yaklaşım, devleti insan bedenine benzeterek örgütlenme anlayışı çok etkili olmuştur. Japon Senatör Kaieda Nobuyoshi'nin Stein'ı ziyaretinde çizdiği ve devleti insan bedeninin parçaları olarak gören not, bu açıdan dikkat çekicidir. Çizimde örneğin baş imparatorluk sarayındaki bakanlıklar kurulu (*Ritenministerium*); boğaz, hükümet; polis, eğitim ve adalet, göğüs kafesi; maliye, mide; dışişleri ve içişleri, kollar; ordu ve donanma, eller; ticaret ve tarım, uylukları oluşturmaktadır. Burada

vurgulanan üst ve alt beden parçalarının damarlar yoluyla birbirlerine bağlandığı, devletin de benzer biçimde tek bir yapı olarak görülmesi gerektiğidir. Bu Japoncada da kullanılan *kokutai* yani devlet bedeni ya da yapısıdır. Ito da aynı benzetmeden bahsetmektedir. İnsan bedeninde olduğu gibi devlette de irade ve eylem birlikteliği olmalıdır (Zöllner, 1990, s. 70-71). Söz konusu birliktelik yani devlette iradenin ve eylemin birlikteliği, güçler birliğini anlatmaktadır. Açıklandığı üzere Japonya için de en uygun yönetim anlayışı, imparatorun şahsında birleşmiş bir yönetim olarak görülmektedir. Zaten Stein'in 'Yönetim Öğretisi El Kitabı' (*Handbuch der Verwaltungslehre*) Watanabe Renkichi tarafından Japoncaya tercüme edilmiştir. Bu tercümelerde ilk dikkat çekici nokta Stein kişilik kavramının, 'insan bedeni' olarak Japoncaya çevrilmesidir (Zöllner, 1990, s. 71). Dolayısıyla Japonların, insan bedeni benzetmesinin Stein'in kişilik sahibi organizma olarak devlet yaklaşımıyla örtüştüğü görülmektedir. Etkilenmeler Stein'in kitabı incelendiğinde hemen fark edilmektedir. Japon ordusunun yukarıda açıklanan konumu buna bir örnektir. Çünkü Stein'a (1876, s. 2) göre de ordu, devlet kişiliğinin organize olmuş fiziksel şiddetidir ve ordu, devlet başkanından başka kimseye itaat etmemelidir. Stein'in eseri irdelendiğinde görülmektedir ki görevleri açık biçimde belirlenmiş ve aralarındaki uyum ile eşgüdüm, yönetme (*Verwalten*) eylemi üzerinden sağlanmış bir devlet yapısı etkin çalışacaktır. Ancak ayrıntılarına girilmeyecek olsa da Stein'in öğretilerinde yasama ve yürütme ayrı görevleri yerine getirirken devlet başkanının kişiliğinde birleşeceklerdir (Stein, 1876, s. 17,18). Yalnız bu aşamada Stein'in otoriter bir rejim yanlısı olduğu anlamı çıkarılmamalıdır. Tam aksine Stein, her bireyin kendi en üst belirlenimine ulaşmasının sağlanmasını isterken bu en üst belirlenimin sonucunun özgürlük olduğunu belirtmektedir (Turan, 2022, s. 73-181). Görüldüğü üzere Japon yöneticiliğinin kurucu metni olan Meiji Anayasası ve yeni devlet yapısının temel taşlarını oluşturan yaklaşımlar, Japon tarihi ve kültürü çekirdekte tutularak ağırlıklı olarak Alman kaynaklardan beslenmiştir denebilir.

SONUÇ

Japonya ve Türkiye'nin modernleşme yolculukları dikkat çekici benzerlikler içermektedir. Japonya, 'Batılılaşmadan' bir sanayi ülkesi olma ve günümüz uygarlığına katkı sağlamada uluslararası alanda genel kabul gördüğü üzere başarı sağlarken Türkiye çeşitli sorunlarını henüz aşamamıştır. Bu farklılığa yol açan nedenlere ilişkin birçok açıklama yapılabilir. Japonya açısından ise başarının başlangıcı, kapalı bir ülkeyi değişime zorlayacak dış güçlerle kaçınılmaz bir karşılaşmadır. Öte yandan başarının sağlanmasının sebepleri arasında, ada ülkesi ve kapalı, Japon üstünlüğüne inan, daha homojen bir toplum olmanın da direnciyle sömürge haline gelmeden kendi başarısını hikayelerini yazmaları sayılabilir.

Japonya, kapalı ve iç dinamiklerin değişimi zorlayamadığı feodal bir yapı içerisine hapsedilmiştir. Avrupa'da tecrübe edilen aksine feodal yapının çözülmesini sağlayacak veba, savaş gibi nedenlerle toprak-köylü dengesinde gerçekleşen bir değişim görülmemektedir. Dolayısıyla feodal yapı öyle ya da böyle

baskıyla da olsa sürdürülmektedir. Ancak Batılı üstün güçlerin gelişi, Japonya'yı eşit olmayan anlaşmalara zorlamaları ve Japonların bu güçler karşısında acizliklerini fark ederek sömürülmeksizin benzer bir gelişmişlik düzeyine ulaşmak istemeleri üzerine eyleme geçmeleri, katı bir biçimde organize olmuş feodal yapının çöküşünü sağlayan ana unsur olmuştur. Bu çerçevede Batılı güçler gibi olmak isteyen Japonya, devlet eliyle sanayileşerek kapitalist üretim aşamasına geçmiş, sermaye birikimini de gerek tarım kesiminden aldığı vergilerden gerek topraksız kalanları ağır şartlarda çalıştırarak sömürmekten gerekse kolonilerinden çekerek sağlamıştır. Yeni üretim biçimine sanayileşerek geçiş, aynı zamanda modernleşmeye denk gelmektedir. Çünkü kapitalizm kendini kurarken her alanda homojenliği dayatmaktadır. Japonya'da bu geçiş sürecinin yol haritası da başka ifadeyle kurucu metni de Meiji Anayasası olmuştur.

Japonya, tarihinden ve kültüründen gelen unsurları merkezde tutmuş, kurucu metin için en doğru örneği Prusya Anayasası'nda bulmuş, Alman tecrübesini Japonya açısından en uygun yol olarak tercih etmiştir. Gerçektenbu yöndeki çabalar irdelendiğinde Alman tecrübesinin çok sayıda alanda Japon modernleşmesine katkıda bulunduğu ve etkilediği görülmektedir. Bu seçimin ise iki ana sebebi bulunmaktadır. Bunlar, Prusya'nın diğer örneklerle göre daha otoriter bir idari ve örgütsel yapıya sahip olması ile Prusya'nın emperyal geçmişinin ve hedeflerinin bulunmadığına ilişkin Japonların inancıdır. Fakat görüldüğü gibi hedef doğrudan Japonya olmasa bile aslında Prusya donanmasının gizli bir ajandası vardır.

Öte yandan Japon yönetselliğinin oluşumu da önemli ölçüde ve geniş çerçevede Alman yönetim ve hukuk bilimine dayanmıştır. Meiji Anayasası'nın ve devlet yapısının kuruluşu özellikle Alman yaklaşımıyla içsel olarak bağlantılıdır. Bu bağlantının en önemli kaynağı ise Alman Organizmacı Devlet Kuramı ama bundan da çok Stein'in devlet ve yönetim kuramlarıdır. Bu çerçevede Japonya, her ne kadar bir anayasa yürürlükte olsa da sadece görünürde bir anayasal monarşi olmuş, Meiji Anayasası'nda kendisine egemen bir konum verilen imparator, güçler birliği kapsamında ülkeyi yönetmiştir. Bu yolun yeğlenmesinin önemli nedenleri vardır. Biat kültürüne uygunluğu, Japon siyasi ve bürokratik çevrelerinin Avrupa ve ABD'deki cumhuriyetçi ve özgürlükçü akımları yıkıcı bulmaları, dolayısıyla sosyal çatışma ve karışıklıklara yol açmadan ülkeyi modernleştirmek istemeleri, yönetim alanının bu şekilde örgütlenmesinin ana sebebidir. Bu noktada eserleriyle sınıf çatışmalarının uzlaştırılabileceğini gösteren Stein ve öğretileri, Japon modernleşmesi için yol gösterici bir deniz feneri olmuştur.

Diğer taraftan vurgulamak gerekir ki Japon ve Türk modernleşme süreçlerinin benzeşmesinin incelenmesi dışında Japonya'nın Batılı güçlerle kurduğu ilişkiler, bu ilişkilerin yönetsel alan başta olmak üzere Japon devlet ve toplum yapısına etkileri son derece ilgi çekici araştırma alanları olarak ortada durmaktadır. Özellikle Alman etkisinin Meiji Modernleşmesi bağlamı dışında da ele alınmasının alana

önemli katkı yapacağı düşünülmektedir. Çünkü bu etkinin ve Almanya ile ilişkilerin, Meiji döneminin hemen ardından bir anda yok olduğunu söylemek doğru olmayacaktır. Dolayısıyla söz konusu benzeşme kapsamında Alman ve diğer Batılı ülkelerin Japon modernleşmesine katkıları, bu katkıların sağlanmasının amaçları ve içeriklerinin araştırılması, Türk modernleşme serüveni için yol gösterici olabilecektir.

YAZAR BEYANI / AUTHOR STATEMENT

Yazar, çalışmanın tümünü tek başına hazırlamış ve herhangi bir çıkar çatışması bildirmemiştir.

KAYNAKÇA

- Akkemik, A. (2019). *Japonya'nın İktisadi ve Sosyal Tarihi, Cilt 1: Savaş Öncesi Dönem (~1945)* (1.Basım), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Beasley, W. G. (1989). The Foreign Threat and the Opening of the Ports, M. B. Jansen (Ed.), *The Cambridge History of Japan, Volume 5, The Nineteenth Century*, (s. 259-307) içinde. Cambridge: Cambridge University Press.
- Beasley, W. G. (1999). *The Japanese Experience: A Short History of Japan*, (1.Baskı), Los Angeles: University of California Press.
- Buluş, A. (2002, Aralık). Japon kapitalizminin kökenleri ve Osmanlı Devleti ile bir karşılaştırma, *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 13, 135-195.
- Checkland, O. (1989). *Britain's Encounter with Meiji-Japan 1868-1912*, (1.Baskı), London: Palgrave Macmillan.
- Craig, A. M. (2000). *Choshu in the Meiji-Restoration*, (2.Baskı), Maryland: Lexington Books.
- Gordon, A. (2002). *A Modern History of Japan from Tokugawa Times to the Present*, (3.Baskı), Oxford: Oxford University Press.
- Hall, I. P. (1973). *Mori Arinori*, (1.Baskı), Cambridge Mass.: Harvard University Press.
- Hartmann, R. (1962, Aralık). Einige Aspekte des geistig-politischen Einflusses Deutschlands auf Japan vor der Jahrhundertwende, *Mitteilungen des Instituts für Orientforschung. Die Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin*. 12(3), 463-481.
- Hartmann, R. (2000). *Japanische Studenten an der Berliner Universität. Kleine Reihe 1*. (1.Baskı), Berlin: Mori-Ôgai Gedenkstätte der Humboldt-Universität.

- Jacob, F. (2016, Haziran). Die Deutsche Rolle bei der Modernisierung des japanischen Kaiserreiches: zur deutschen Kolonialerfahrung in Japan seit der Eulenburg-Expedition. *Revue d'Allemagne et des pays de langue allemande*. 48(1). 57-73.
- Jones, H. J. (1980). *Live Mashines. Hired Foreigners and Meiji-Japan*, (1.Baskı), Vancouver: University of British Columbia Press.
- Junko, A. (2002). Japan und die Preussische Verfassung, G.Krebs (Ed.). *Monographien aus dem Deutschen Institut für Japanstudien, Band 32*, (s.163-185) içinde. München: Iudicium Verlag.
- Kajima, M. (1976). *Geschichte der japanischen Außenbeziehungen. Von der Landesöffnung bis zur Meiji-Restoration*. (1.Baskı), Wiesbaden: Steiner Verlag.
- Kölürbarşı, S. N. (2017). *Japonya. Modern Bir İmparatorluğun Anatomisi*, (1.Baskı), İstanbul: Küsurat Yayınları.
- Kroeschell, K. (1987) Das moderne Japan und das deutsche Recht, B. Martin (Ed.), *Japans Weg in die Moderne. Ein Sonderweg nach deutschem Vorbild?* (s. 45-68) içinde. Frankfurt am Main: Campus Verlag.
- Martin, B. (1990). The Prussian Expedition to the Far East (1860-1862), *The Journal of the Siam Society*, 78(1), 35-42.
- Martin, B. (1992). Die Öffnung Japans durch den Westen: Annahme und Abwehr der westlichen Herausforderung (1853-1890), J. Elvert (Ed.). *Staatenbildung in Übersee: die Staatenwelt Lateinamerikas und Asiens*, (s.197-220) içinde. Stuttgart: Steiner Verlag.
- Matsumoto, N. (2010). Transfer europäischer Rechtsnormen nach Japan, *Europäischer Geschichte Online*, Mainz: Institut für Europäischer Geschichte. <http://ieg-ego.eu/en/threads/europe-and-the-world/european-overseas-rule/transfer-europaeischer-rechtsnormen/naoko-matsumoto-transfer-europaeischer-rechtsnormen-nach-japan> adresinden erişildi.
- Marx, K. (2006). *Kapital, Ekonomi Politiğin Eleştirisi, II. Cilt*, (6.Baskı), Ankara: Sol Yayınları.
- Meyer, W. M. (2014). *Japonya Tarihi. Hanedanlık Döneminden Günümüz Japonyası'na*, (1.Baskı), İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Morison, S. E. (1967). *Old Bruin. Commodore Matthew C. Perry 1794-1858*, (1.Baskı), Boston: Little, Brown and Co.

- Nagai, M. (1971). Westernization and Japanization: The Early Meiji Transformation of Education. D. Shively (Ed.), (s. 35-76) içinde. *Tradition and Modernization in Japanese Culture*, Princeton New Jersey: Princeton University Press.
- Nawrocki, J. (1993, Haziran). Der japanische Nachlaß Lorenz von Steins (1815-1890). *Oriens Extremus*. 36(1). 83-113.
- Ohno, K. (2006). *The Economic Development of Japan. The Path Traveled by Japan as a Developing Country*. (1.Baskı), Tokyo: Grips Development Forum.
- Ooms, H. (1975). *Charismatic Bureaucrat. A Political Biography of Matsudaira Sadanobu, 1758-1829*, (1.Baskı), Chicago: University of Chicago Press.
- Schwebel, G. (1970). *Die Geburt des modernen Japan in Augenzeugenberichten*, (1.Baskı), Düsseldorf: Karl Rauch Verlag.
- Shoya, R. (1978). Sozialreform im Meiji-Japan und im Wilhelminischen Deutschland. Das Wirken von Paul Mayet. *Zeitschrift für Sozialreform*. 9/10 (24). 641-662.
- Smith, T. C. (1959). *The Agrarian Origins of Modern Japan*, (1.Baskı). Stanford: Stanford University Press.
- Stein, L. v. (1869). *Die Verwaltungslehre, Die vollziehende Gewalt, erster Theil, zweite durchaus umgearbeitete Auflage*, (2.Baskı). Stuttgart: Verlag der J. G. Cotta'schen Buchhandlung.
- Stein, L. v. (1876). *Handbuch der Verwaltungslehre mit Vergleichung der Literatur und Gesetzgebung von Frankreich, England, Deutschland und Österreich. zweite, bis auf die neueste Zeit fortgeführte Auflage*, (2.Baskı), Stuttgart: Verlag der J. G. Cotta'schen Buchhandlung.
- Stolleis, M. (1992), *Geschichte des öffentlichen Rechts in Deutschland. Zweiter Band. 1800-1914*, (1.Baskı), München: C. H. Beck.
- Togo, K. (2005). *Japan's Foreign Policy, 1945-2003, The Quest for a Proactive Policy*, (1.Baskı). Boston, Leiden: Brill Academic Publisher.
- Turan, İ. B. (2020). *Kameralizm ve Devlet Bilimi. Alman Yönetim Düşüncesinin Tarihi: Kameral-Polizem Bilimden Devlet Bilimine*. (1.Baskı).Ankara: Orion Kitabevi.
- Turan, İ. B. (2022). *Alman İdealist Felsefesinden Gerçeklik Bilimine Lorenz von Stein (1815-1890). Yaşamı ve Eserleri*. (1.Baskı). Ankara: Bahçeşehir Kıbrıs Üniversitesi Yayınları.
- Uematsu,T. (1993, Ocak). Wakon Yosai, The Ideology of Japanese Economic Development, *Kobe University Economic Review*, 39, 1-20.

- Ueno, T. (1998, Mart). Mutsu Munemitsu ve His Lecture Notes from Lorenz von Stein, *The Keiai Journal of International Studies*. 1, 127-159.
- Umesao, T. (2003). *An Ecological View of History: Japanese Civilisation in the World Context*, (1.Baskı), Rosanna: Trans Pacific Press.
- Vries, P. (2019). Was Meiji Japan Capitalist? J. O. Hesse vd. (Ed.), (s. 363-380) içinde. *Moderner Kapitalismus*, Tübingen: Mohr Siebeck Verlag.
- Watanabe, H. (2012). *A History of Japanese Political Thought, 1600-1901*, (1.Baskı), Tokyo: International House of Japan.
- Werner, W., Vogt, A. (1987) Der Einfluß der deutschen Schulmedizin auf die Herausbildung einer westlichen Medizin in Japan, B. Martin (Ed.), (s. 69-86) içinde. *Japans Weg in die Moderne. Ein Sonderweg nach deutschem Vorbild?* Frankfurt am Main: Campus.
- Wood, E. M. (2003). *Kapitalizmin Kökeni, Geniş Bir Bakış*, (1.Baskı), Ankara: Epos Yayınları.
- Zöllner, R. (1990, Haziran). Lorenz von Stein und kokutai, *Oriens Extremus*. "100 Jahre Meiji-Verfassung": *Staat, Gesellschaft und Kultur im Japan der Meiji-Zeit*. 33(1). 65-76.